

CSORBA GYÖRGY – FODOR GÁBOR

MAGYAROK A KELET KAPUJÁBAN

A KONSTANTINÁPOLYI MAGYAR EGYLET TÖRTÉNETE (1850–1961)

Konstantinápolyban a 19. század derekán kezdett kialakulni egy nagyobb számú magyar közösség, amelynek növekedéséhez erőteljesen járultak hozzá az 1848–1849-es menekültek, majd a későbbi évtizedekben különböző gazdasági-társadalmi okokból érkező bevándorlók. A korabeli szóhasználatnál a magyar *kolónia* vagy *gyarmat* nemzeti-kulturális-társadalmi összefogásának, érdekképviselésének legfontosabb szervezete a – nevében többször változó – Konstantinápolyi Magyar Egylet lett, melynek – megszakításokkal, hullámvölgyekkel terhelt – több mint 110 éves működése kiválóan leképezi a magyar történelem fordulatos korszakait, összefonódik a magyar külpolitika aktuális érdekeivel és a török-magyar kapcsolatok súlyával. Tanulmányunkban ennek a szervezetnek a történetét és működését igyekszünk bemutatni.

Az egylet alapítása: a negyvennyolcas emigráció korszaka

Bár a reformkori sajtóban egyfajta egzotikumként fel-felbukkantak az oszmán fővárosban élő magyarok, valójában a hazai nagyközönség először az 1848-as forradalom idején értesülhetett a kint élő honfitársaik viszonylag nagy számáról és egyben első szervezkedéséről. A konstantinápolyi magyarok ugyanis a hazai események hírére ötvennél is többen gyűltek össze törzshelyükön, az oszmán főváros európai negyedében lévő „kis Campói” kávéházban.¹ Ott egy „magyar egyenlőségi kör” alakításáról határoztak, amelynek célja a két-száznál is több konstantinápolyi honfitársuk érdekeinek védelme volt. Egy petíciót is küldtek a nádorhoz, amelyben kérvényezték a magyar nemzet saját konstantinápolyi képviselőjét, vagy legalább a már fennálló osztrák követség mellé egy külön magyar „osztályzat” alakítását. Az egyenlőségi kör tényleges tevékenységéről nincs tudomásunk, de Orbán Balázs visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a kinti magyarok élénken figyelték a hazai eseményeket és többen megpróbálták hazajutni, hogy fegyverrel is harcoljanak a nemzetért.²

¹ „Kis Campo”, azaz Petit-Champs des Morts, vagyis „Kis temető”, a keresztények egykori temetője, Konstantinápoly Pera városrészének ma már nem létező része. AKIN, Nur: 19. yüzyılın ikinci yarısında Galata ve Pera, Literatür, İstanbul, 2011³, 148–149. p.

² Pesti Hírlap, 1848. június 2., 72. p.; ORBÁN Balázs: Törökországról s különösen a nőkről, válogatta: STEINERT Ágota, Terebess, Budapest, 1999, 109–111. p.

A szabadságharc leverését követően a menekültek törökországi megérkezése új helyzetet teremtett az oszmán fővárosban is. Az ide menekült, szabadságot, függetlenséget megízlelt magyarok egy közeljövőbeni új szabadságharc reményében is igyekeztek összefogni és a szervezettség valamilyen formáját elérni. Ráadásul, amíg a menekültekről a kiadatásukról szóló politikai válság alatt, és lényegében Kossuth Lajos távozásáig az oszmán állam gondoskodott, utána azonban fokozatosan megvonta az anyagi támogatást és szélesre tárta a sumlai tábor kapuit, öngondoskodásra kényszerítve a birodalomban maradókat. A kivételt az oszmán szolgálatba álló katonák jelentették.

A legtöbb emigráns követte Kossuthot és Nyugat-Európa vagy Amerika felé vette az irányt, de számosan az Oszmán Birodalomban várták egy új szabadságharc hajnalát, a hazatérést biztosító uralkodói kegyelmet, vagy csak egyszerűen a szerencséjüket. A magyar menekültek többsége természetesen a lüktető világvárosban, Konstantinápolyban telepedett le vagy várakozott sorsára: egyrészt innen nemcsak a birodalom, hanem Európa bármely városába könnyen el lehetett jutni, másrészt a kozmopolita városban egy európai könnyen megtalálhatta helyét, ráadásul a már régebb óta itt élő magyarok is segítették őket.³

Ezek után nem véletlen, hogy a „stambuli magyarok olvasó és segélyadó egyesületét,” vagyis a magyar egyletet, a városba érkező negyvennyolcas emigránsok alapították meg. Orbán Balázs visszaemlékezéseiben elsősorban magának tulajdonította az egylet szervezését: „őhajtottam, hogy ezen nagy világváros minden részeiben szétszórt honfitársainknak legyen egy oly gyűlőhelye, ahol időnkint összejöhessenek, egymással találkozassanak, s a terhes munka napok után némi szellemi táplálékot is találhassanak, szóval hogy legyen oly központ, amely az összetartozandóság érzetét, az egymással való érintkezés által a testvériesség ösztönét éberségben tartsa s az egymást támogatás alkalmát megeremtse.”⁴ Az alapítás céljáról hasonlóan emlékezett meg Veress Sándor is, akinek műve a törökországi emigráció egyik legfontosabb forrása: „egy pár hírlap járathatása, barátságos összejövétel és társalgás s a teljesen ügyefogyottaknak, amennyire lehetett, segélyezése volt, távol minden politikai fondorkodásoktól.”⁵ Másik fontos elbeszélő forrásunk, Pap János is az egylet „humánus” céljait hangsúlyozta.⁶ Legfontosabb forrásaink tehát az egyletet közösség-szervező, összetartó és segélyező szervezetként határozták meg.

A csak kivonatosan ismert jegyzőkönyve szerint az egyletet 1850. november 10-én alapították meg. Elnöke Nyujtó Mátyás, titkára Orbán Balázs, a

³ Az emigrációról L.: CSORBA György: Az 1848–49-es törökországi magyar emigráció története, *Hadtörténelmi Közlemények*, 1999/2., 352–398. p.

⁴ ORBÁN: *i.m.*, 118. p.; *Budapesti Hírlap*, 1888. december 25., 8. p.

⁵ VERESS Sándor: *A magyar emigratio a Keleten, I–II. k.*, Athenaeum, Budapest, 1879, I., 190. p.

⁶ PAP János: *Magyar emigránsok Törökországban 1849–1861*, Kidolgozta: SZALCZER Sándor, Pécs, 1893, 416. p.

pénztáros Flambauer Mátyás, ülnökei, azaz választmányi tagjai pedig Szabó Imre és Vaszalics Antal lett. A szervezet erősen közösségi indítású, illetve finanszírozású volt: a gyűlések helyszínét egy hónapig Flambauer a saját lakásán biztosította, a berendezéseket a tagok adományozták, 1-1 tag pedig egy-egy magyar, illetve német lapra fizetett elő.⁷

Az egylet második ülésére december 8-án került sor, amikor kiderült, hogy egy Kossuth-képpel, Flambauer jóvoltából egy fali tükörrel, Nogel István által pedig 10 könyvvel gyarapodtak, illetve elhatározták egy kályha vásárlását is.⁸ Nyujtó december végén meglátogatta Kossuth Lajost Kütahjában és személyes találkozójuk eredményeképpen Kossuth december 31-én Nyujtónak írt levelében örömét fejezte ki az egylet megalakulása felett, és kívánta, „folytonos fejlődésével segítse eltávoztatni testületünk legkártékonyabb mētelyét, az egyenlenséget és belső visszavonást, és váljék sikeres eszközévé a hazafias együttartozásnak, és nemzeties mívelődésnek.” Emellett kötelezte magát, hogy míg török földön tartózkodik, az egyletnek havonta 100 piaszt fog támogatásként eljuttatni.⁹ A valamikor az újév utáni harmadik gyűlésen az egylet örömmel vette tudomásul, hogy Kossuth kezdeményezésére a kütahjai internáltak pénzsegélyt – László Károly összegzése szerint összesen 808 piaszt – küldtek és ugyanakkora vagy nagyobb havi támogatásra kötelezték magukat.¹⁰

A január 12-i ülés jegyzőkönyvéből kiderül, hogy Fermo Fontana orvos ingyen gyógyította a menekülteket és gyógyszereket is vásárolt az egylet ré-

⁷ *Budapesti Hírlap*, 1888. december 25., 8. p. Az alapszabályokat egy öttagú bizottság alapította meg: Nyujtó Mátyás, Pongrácz Alajos, Szabó Imre, Zagoni Károly és Csanádi Bernát. Az itt közölt dokumentumokat Vámbéry Ármin bocsájtotta a napilap rendelkezésére. Feltételezzük, Vámbéry ezeket az 1885-ben elhunyt Szilágyi Dániel hagyatékában találhatta meg. Szilágyiról L.: CSORBA György – SUDÁR Balázs: Egy magyar antikvárius Isztambulban: Szilágyi Dániel, In: *Függőkert Orientalisztikai tanulmányok*, szerk.: CSIRKÉS Ferenc Péter – CSORBA György – SUDÁR Balázs – TAKÁCS Zoltán, Argumentum, Budapest, 2003, 117–136. p. Az eredeti jegyzőkönyv jelenlegi őrzési helye ismeretlen.

⁸ *Budapesti Hírlap*, 1888. december 25., 8. p.

⁹ LÁSZLÓ Károly: *Katonai életemből. Napló, 1848. szept. 25-e és 1851. szept. 10-e között*, s. a. r., jegyz. és utószóval ellátta: PORDÁN Ildikó, Terebess, Budapest, 2001, 118. p.; *Budapesti Hírlap*, 1888. december 25., 8. p. Az újság által kivonatolt jegyzőkönyvben szereplő Kossuth-levél az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található meg: OSZK Kézirattára, Analekta 11.121; Kossuth tartotta ígéretét: Vay László 1851. március 10-i levelében arról számolt be, hogy átadott Nyujtónak, azaz az egylet elnökének 100 piaszt. Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL) R 90 Kossuth Lajos iratainak időrendi sorozata. Kossuth-gyűjtemény I. 1135.; László naplója szerint Kossuth törökországi távozásáig végig fizette a megígért összeget. LÁSZLÓ: *i.m.*, 156. p.

¹⁰ Kossuthon kívül Berzenczey László 20, Mészáros Lázár 100, Katona Miklós 20, Perczel Móric 108, Perczel Miklós 20, Asbóth Sándor 30, Ihász Dániel 30, Batthyány Kázmér 100, illetve még 24-en összesen 290 piaszt küldtek. *Budapesti Hírlap*, 1888. december 25., 8. p.; LÁSZLÓ: *i.m.*, 122–123. p.

szére. A gyengélkedők szállásdíját és kosztpénzét is kiegyenlítette a válaszmány.¹¹ A február 2-i gyűlés azért maradt el, mert Solymosi Károly két fia is egyszerre hunyt el és az egylet részt vett a temetési szertartáson. Február 9-én elhatározták, hogy titokban magyar pecsétet és címet készíttetnek,¹² Kosztolányi Ágoston javaslatára pedig megkezdték a nyomozást II. Rákóczi Ferenc hamvai után. Katona Miklós ezredes levele útján Kossuth felszólította őket a rendszeres levelezésre, ezért az egylet az elnököt heti beszámolóra kötelezte. Katona későbbi leveleiben tagokat ajánlott az egyesületbe, javasolta az alapszabály módosítását, illetve annak véleményezését a kütahjaiak, vagyis valójában Kossuth által.¹³ Zerffy Gusztáv 1851. február 24-i titkosrendőri jelentése szerint a kütahjai lengyelek egy része is csatlakozott a konstantinápolyi magyar egyesülethez, de ennek igazán nincs politikai jelentősége.¹⁴ Valóban, egy 1851. április 30-i keltezésű névsor 51 konstantinápolyi, 34 kütahjai magyar és 20 kütahjai lengyel tagot sorolt fel.¹⁵

Az egyleti helyiségeket végül Orbán Balázs biztosította az édesanyja tulajdonában álló egyik épületben a Tarlabasi negyedben, a mai Takszim tér környékén. Az egyletbe több magyar lap is járt és egy kisebb könyvtárat is alapítottak.¹⁶ Az épület földszintjén magyar emigránsok húzták meg magukat.¹⁷ Ekkoriban több mint 100 rendes és vagy 20 tiszteletbeli tagot számlált az egylet.¹⁸ Az egylet elnöke által kiállított tagsági igazolások jó ajánlólevélnek számítottak a városban munkát keresők számára.¹⁹ Az egylet mindig biztosított pár szobát az átutazó magyar emigránsok számára is, amelyek Tiszay Dániel gondnoksága alatt álltak.²⁰ Orbán leírásában megjegyezte, hogy a pérai elit az egylet fényes táncvigalmain tanulta ropni a magyar csárdást.²¹

¹¹ *Budapesti Hírlap*, 1888. december 25., 8. p.; ORBÁN: *i.m.*, 118–119. p.

¹² A pecsét eredetileg a törökországi emigráns és egyben az egylet egyik későbbi elnökének, Pap Jánosnak a tulajdonában volt, akinek emlékiratait Szalczer Sándor rendezte sajtó alá (L.: PAP: *i.m.*). Pap halála (1892) után, 1893-ban Szalczer a kolozsvári Erekllye-Múzeumnak adományozta a pecsétet. Felirata: „A Konstantinápolyi Magyar Egylet pecsétje 1850”. *Kolozsvár*, 1893. február 24., 3. p.; A kolozsvári Történelmi Múzeum 1949-es leltárában még feltüntették a pecsétet (sárgaréz, fekete fanyéllal, 10x4x4cm), de későbbi őrzési helye ismeretlen. Kósa András László szíves közlése.

¹³ *Budapesti Hírlap*, 1888. december 25., 8. p. A hírlap kezében voltak Katona Miklós heti beszámolói is, amelyeket szintén csak nagyon szűkszavúan ismertettek.

¹⁴ FRANK Tibor: *Egy emigráns alakváltásai. Zerffy Gusztáv pályaképe. 1820–1892*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985, 276–278. p.

¹⁵ Österreichisches Staatsarchiv, Abteilung Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ministerium des Äußeren Informationsbüro A-Akten, 5861. Konstantinápolyi magyar egylet tagnévsora; MNL OL R 111. A Kossuth-emigrációra vonatkozó iratok, II. s. 1. 62. cs. 1851. 7. sz. 773–775. p. A két irat között némi eltérés található.

¹⁶ ORBÁN: *i.m.*, 118–119. p.; PAP: *i.m.*, 416. p.

¹⁷ ORBÁN: *i.m.*, 119. p.

¹⁸ VERESS: *i.m.*, I. 190. p.

¹⁹ PAP: *i.m.*, 416. p.

²⁰ *Uo.*, 301. p.

²¹ ORBÁN: *i.m.*, 119. p.

Az osztrák diplomácia azonban minden erejével igyekezett az emigránsok életét ellehetetleníteni és megkeseríteni. Megpróbált hivatalosan fellépni a török hatóságoknál is az egylet ellen, ám az oszmánokat nem zavarta a magyar kezdeményezés, csak a politizálást tiltották meg, de mint láthattuk, ez nem is szerepelt az egylet bevallott céljai között.²² Élve a kapitulációk adta lehetőséggel, amely lényegében szinte korlátlan joghatóságot biztosított a külföldi államoknak a saját állampolgáraik felett az Oszmán Birodalomban, 1851-ben az osztrák követség saját fegyveres katonáival lerohanta az egylet házát. Az ott talált irományokat (alapszabály, tagnévsor) és a kis könyvtárat elkobozták, a rajtaütéskor épp ott tartózkodó öt magyar alig tudott elmenekülni az épületből. Néhányan bosszút esküdtek,²³ így nem sokkal később, áprilisban pár emigráns egy konstantinápolyi utcán meglátva az egyéb tevékenysége miatt is gyűlölt, hírhedt osztrák ügynököt, Jasmagyt, többször megütötték és halálosan megfenyegették. Az osztrák követség természetesen azonnal kihasználta a kínálókozó lehetőséget és a Portától követelt erőteljes fellépést. Április 27-én több magyart le is tartóztattak, majd május 15-én összefogdosták a városban lévő menekülteket és egy Angliába induló hajóra rakták őket. Nyujtót is elvittek, így az egylet elnöke Nogel István lett.²⁴ Orbán visszaemlékezése szerint ő is volt elnök – valószínűleg alelnöki szerepére gondolt –,²⁵ Veress pedig – az időpontot nem meghatározva – Kosztolányi Ágostont említi elnökként, de ő is Nyujtóval együtt hagyta el az országot.²⁶

Az alapító tagok közül sokan Nyugat-Európába vagy az Egyesült Államokba távoztak, az egylet létszáma jelentősen lepadt, de az elszegényedés következtében is kiürült a szervezet. Az osztrák követség júliusban már abban a hitben élt, hogy a városból minden emigránst sikerült eltávolítaniuk 1851 késő tavaszáig. Értesülésük szerint Kossuth a későbbiekben megtagadott minden közösséget az egylettel, amire egyéb forrás egyelőre nem utal, sőt, ennek ellenkezőjét láthattuk. Viszont szerintük a szervezet olvasóegyletként alakult újjá, ráadásul forradalmárokkal épített ki kapcsolatokat és a lengyelektől kért anyagi támogatást. Az eddigi adatok alapján úgy véljük, az osztrákok alaposan – tudatlanul vagy szándékosan – összekeverték az egyleti tevékenységet és a száműzöttek közötti szokásos forradalmi pezsgést. Úgy tűnik, ebben az időszakban már nem rendelkezett az osztrák követség megbízható informátorokkal a konstantinápolyi emigránsok között. A tagok számát egyébként ötvenre becsülték.²⁷

²² PAP: *i.m.*, 416. p.

²³ VERESS: *i.m.*, I., 190–191. p.

²⁴ MOL R 90 I. 1197. 1851. április 28., MNL OL R90 I. 1198. 1851. április 28.; OSZKK Pulszky-hagyaték Fond VIII/1115. 1851. május 19.; MNL OL R90 I. 1236. 1851. május 31.; VERESS: *i.m.*, I., 191–192. p.

²⁵ ORBÁN: *i.m.*, 120. p.

²⁶ VERESS: *i.m.*, I., 190. p.

²⁷ BERZEVICZY Albert: *Az abszolutizmus kora Magyarországon, 1849–1865*, I–III., Franklin, Budapest, 1922, I., 405. p. Az osztrákok például úgy gondolták, hogy Kmety György Mál-

1852 márciusában a forradalomra emlékezve az egylet az olaszok részvételével rendezett ünnepélyt, amelynek hatására néhány magyar forradalmi hangulatba kerülve le akarta verni az osztrák főkonzulátus épületéről a kétfejű sast.²⁸ Ezt követően sokáig nem tudunk semmit az egyletről, valószínűleg csendben kimúlt. Erre utal, hogy a krími háború alatt, 1854-ben a szervezetet újraalapították, s a célját a következőkben határozták meg: „magyar nemzetiségünk hontalanságunkbani ápolását, testvéri egyetértés és kölcsönös szeretet egymás közötti fenntartását, s társalgás és eszmecserék által, a kölcsönös művelődés előmozdítását tűzte ki, pártolójául s illetőleg tagjául szólítva fel rangkülönbség nélkül mindenkit, ki a fent nevezett üdvös célokat szabad meggyőződése szerint, helyeselve tiszteli, s szabad testülethez illőleg, pártszelleműség, vagy más mellékcél nélkül, azokban közremunkálni kész, s magát magyar névhez illőleg viseli.” Ekkoriban több mint nyolcvan taggal rendelkeztek.²⁹ 1854. május 14. és július 30. között az egylet még egy újságot is kiadott *Eszmecserék* címmel egyetlen, kéziratos példányban, amelyben például Thököly sírjának rajzát és részletes leiratát is közölte Rényi Károly.³⁰ A tagok szerettek volna legalább ünnep- és vásárnapokon magyar nyelvű istentiszteleten részt venni, ezért felkérték a szintén menekült Dudás János lelkészt, hogy hozzanak létre egy protestáns magyar gyülekezetet. Mivel nem volt mindenki református a tagok közül, ezért az 1854. június 4-i gyűlésen tárgyalták meg és fogadták el a konstantinápolyi magyar protestáns „közönység” alapítását, azzal, hogy az az egylet alárendeltje lesz, és általános célja is azonos.³¹

Az egylet működéséről 1856-ból van újabb adat: ekkor Tüköry Lajos egyik levelében arról írt csodálkozva – jellemezvén az akkori viszonyokat –, hogy az egylet szilveszteri bálja verekedés nélkül végződött, akik pedig nem vettek részt a nevezetes eseményen, rossz hazafinak lettek kikiáltva.³² 1857-ben az egylet titkára, Frecskay, a szervezet tatavlai (ma Isztambul Kurtulus városnegyede) székházában adott szállást Vámbérynak.³³

tára utazott egy titkos fegyverszállítmány átvételére, amely teljesen téves információ volt.

²⁸ BERZEVICZY: *i.m.*, I., 405. p.

²⁹ RÓNAY Jácint: *Naplótöredék. Hetven év reményei és csalódása. Nyomtatott kéziratul 10 példányban. I–VIII.*, [Pozsony] é.n., II., 200–201. p.

³⁰ Az újságot Szilágyi Dániel őrizte meg. Hagyatékából sajnos nem ismert az újság, valószínűleg elkallódott vagy megsemmisült. *Magyarország és a Nagyvilág*, 1871. október 15., 551. p.

³¹ RÓNAY: *i.m.*, II., 200–204. p. A református gyülekezetre L.: Koós Ferenc: Valami a konstantinápolyi magyar reformált egyházzól, *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, 1866, 1373–1376. p., 1407–1410. p.

³² MNL OL R 87 Kmety György iratai, 2. t. Tüköry Lajos Kmety Györgynek, Stambul, 1857. január 2.

³³ VÁMBÉRY Ármin: *Küzdelmeim*, Franklin, Budapest, 1905, 122. p.

Az egyesület élére 1859. január 1-jén Pap Jánost választották meg, aki korábban a török seregben is több évet szolgált, ekkor pedig üzletemberként próbált nem túl nagy szerencsével megélni.³⁴ A konstantinápolyi magyarok nagy része lassanként az olasz légióba vándorolt, így tagjainak száma annyira megcsappant, hogy fel is kellett oszlatni.³⁵ Maga az egykori elnök 1861 júniusában indult útnak Olaszország felé.³⁶ 1863-ban már más forrás szerint sem volt külön „gyűldéje” a magyaroknak, hanem a németek egyesületében, a Teutoniában gyülekeztek.³⁷ Az 1860-as, 70-es évekből ezt követően nincs nyoma az egyesület létezésének, illetve működésének.

1. fotó

A Teutonia Egyesület székháza

Forrás: Erald Pauw, a Teutonia Egyesület elnökének magángyűjteménye

³⁴ PAP: *i.m.*, 416. p.

³⁵ *Uo.*, 453. p.

³⁶ *Uo.*, 455. p.

³⁷ JANCSONICS István: *Kirándulás Isztambulba az 1863-dik év april havában*, Franklin, Pest, 1864, 53. p.; 1866-ban Koós Ferenc Czakó Jánostól elhozta a hajdani Magyar Egyesület néhány irományát, melyet 1873-ban a máramarosszigeti evangélikus líceum igazgatója, Szilágyi István által az iskola könyvtárában helyezett el. Az iratok további sorsa egyelőre ismeretlen. L.: KOÓS Ferencz: *Életem és emlékeim, 1828–1890*, Alexi, Brassó, 1890, II., 355. p. A könyvtár sorsára: BALOGH Béla: *A Máramarosszigeti Református Líceum egykori könyvtára*, In: *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1996, 31–44. p.

Újjáalakítások és átalakulás korszaka

A negyvennyolcasok nagy része, mint láttuk, az itáliai harcmezőre indult, az uralkodói amnesztiák hatására is sokan hazatértek, helyükre pedig társadalmi-gazdasági okok miatt egyre többen érkeztek Magyarországról. Bár a negyvennyolcasok tisztelete és vezető szerepe még a nyolcvanas évekig fennmaradt, a konstantinápolyi magyarok társadalmi szerkezete erősen megváltozott. A kiegyezés és a dualista rendszer is fontos szellemi-kulturális változást hozott el. Fokozatosan eltűnt a szabadságharcos, függetlenségi eszme és retorika, hiszen az azt képviselő emigránsok is lassan kikoptak, és március 15-e mindenkori ünneplése ellenére, amely szembe ment a hivatalos állásponttal, az egyesület természetes fejlődéssel egyre inkább belesimult a dualista rendszerbe és a Monarchia érdekeit képviselő szervezetté alakult át. De egyetlen kérdésben nem engedtek: mint látni fogjuk, nem voltak hajlandóak osztrák–magyar egyletté alakulni.

Az egyesület újjáalakításának pontos dátuma körül furcsa bizonytalanság van. Míg az 1878-as eseményről korabeli lapok nem, kizárólag 1908-as újságok számoltak be a harmincéves évforduló kapcsán, addig az 1880. évi alapításról a korabeli lapok részletesen hírt adtak. A török fővárosban élő Beszédes Kálmán 1879-es írásában még az egyesület hiányát is felelegette,³⁸ és valóban, 1880-ig nincs is több hír az egyesület létezéséről.

A fentieket figyelembe véve tehát a „Magyar Egyesület” 1878-as újraalapításáról a következőket olvashatjuk: a társaságot március 14-én alakították meg zömében negyvennyolcas emigránsok a Hotel de Pesthben.³⁹ A tagsági ívek első aláírói Széchényi Ödön és Klapka György voltak, elnöke pedig Czákó János. A találkozót helyhiány miatt hamarosan a Rue Venedigbe,⁴⁰ majd a Hungária szállóba tették át. Hazafias ünnepeiket március 15-én, illetve a király születésnapján, augusztus 18-án tartották.⁴¹ Az egyesület célja: „a szegény honfitársak megsegítése, beteg, elhagyatott magyarok számára hajlékot szerez s a hazába visszaiparkodókat a szükséges eszközökkel, a mint tudja, ellátja. Erkölcsi célja a hazafiság és összetartozandóság érzetének ápolása, a magyar nyelv kultusza és szellemi képzés.”⁴²

Minden utalást mellőzve az 1878-as eseményekről, az 1880-as újraalakulásról számos korabeli tudósítás adott hírt. Az ekkor a török fővárosban élő

³⁸ *Fővárosi Lapok*, 1879. január 3., 8. p.

³⁹ A Hotel de Pesth-et valamikor az 1850-es években alapította a magyar Tóthfalusy Károly, mely ezt követően a konstantinápolyi magyarok egyik találkozóhelye lett. Széchényi Ödön is sűrűn látogatta, egyszer a leégéstől is megmentette. A hotel valamikor a 20. század első évtizedeiben zárhatott be, helyén ma Richmond Hotel található.

⁴⁰ Ma Balyoz utca.

⁴¹ *Budapesti Hírlap*, 1908. március 10., 13. p.; *Tolnamegyei Közlöny*, 1908. március 26., 5. p.

⁴² *Budapesti Hírlap*, 1894. december 7., 4. p.

Klapka arról értesítette a magyar lapokat, hogy felszólította a konstantinápolyi magyarokat egy egyesület alapítására. Előzetesen több támogató aláírást is szereztve február 1-ére hívta össze az érdeklődőket.⁴³ Végül 1880. február 29-ről adnak hírt a lapok az alapításról. Klapka tiszteletbeli elnök lett, míg az elnök a gyógyszerkereskedő Czákó János, alelnök Polyák, titkár pedig Kralovitz Mór tanár. A tagok száma ekkor 51 fő volt. Miért nem a nagy tiszteletben álló és az oszmán kormányzattal is jó viszonyt ápoló Klapka lett a tényleges elnök? Ő pár nappal korábban döntött épp arról, hogy itteni üzleti terveinek sikertelensége miatt családjával visszaköltözik Franciaországba, így mást kellett keresni.⁴⁴ A *Fővárosi Lapok* szerint az egyesület célja az „oda vetődő és szükségét szenvedő magyar munkásoknak tanácsot, védelmet és segílyt nyújtani.” A lapok megjegyzik egyébként, hogy a fő társadalmi ellentét a közösségen belül a munkások és a tulajdonosok között volt. Az egyesületből kitiltották a politikát, azaz működése lényegében az 1850-es alapítás elvein nyugodott.⁴⁵ Az egyesület köszöntő feliratot intézett az uralkodóhoz Rudolf trónörökös eljegyzése alkalmából, illetve a király születésnapja alkalmából a nagykövet előtt mondtak köszöntő beszédet.⁴⁶

A fenti forrásokot elemezve úgy véljük tehát, hogy az egyesület újraalapítása 1880-ban történt, és az 1878-as dátum valami félreértés eredménye lehetett. A társaság feltámasztását minden bizonnyal összefüggésbe hozhatjuk az 1877–78-as keleti válsággal, a Monarchia fokozódó balkáni aktivitásával és a kölcsönös látogatásokat követően a magyar közvéleményben feléledő törökbárát érzülettel is.⁴⁷

⁴³ A *Hon*, 1888. február 6., 1. p.; *Fővárosi Lapok*, 1880. február 8., 155. p.

⁴⁴ Klapka telefonközpontokkal akart üzletelni az oszmán fővárosban, de végül ez nem járt sikerrel. Az egyesület tagjai a következők voltak: Altitkár: Springer Samu, tanár, pénztárnok: Benedek Károly, könyvtárnok: Hamvai Kovács Imre, ellenőr: Commendinger Alajos, bizottsági tagok: Sikey Sándor, Szilágyi Dániel, Csekey Ferenc, Szathmáry Nagy Sándor, Commendinger Alajos és Baumgarten Izidor, póttagok: Farkas József és Szabó Imre. *Ellenőr*, 1880. március 12., 1. p.; A *Hon*, 1880. március 12., 1. p.; *Ellenőr*, 1880. február 25., 1. p.

⁴⁵ *Fővárosi Lapok*, 1880. augusztus 7., 898. p.; *Vasárnapi Újság*, 1880. augusztus 15., 33. sz., 552. p.; *Budapesti Hírlap*, 1886. március 3., 2–3. p.

⁴⁶ A *Hon*, 1880. április 10., 1. p.; *Vasárnapi Újság*, 1880. szeptember 5., 601. p.

⁴⁷ Az 1876-ban kezdődő balkáni zavarok után a magyar diákság törökök melletti szimpátia tüntetéseket és segélyakciókat szervezett, majd 1877 januárjában egyetemi küldöttség is érkezett a török fővárosba. Ennek viszonzásaként a Sejk Szulejmán Efendi vezette török küldöttség 35 magyar kódexet és Corvinát adott vissza a magyar nemzetnek, mely jelentősen hozzájárult a következő évtizedek török–magyar közeledéséhez. A mindkét fél számára felemelő aktusról magyar részről Vámbéry tanítványa, Erődi Béla, illetve Szalay Imre, míg török részről Mehmed Tevfik írt összefoglaló munkát: ERŐDI Béla: *Csok jása! A török küldöttség látogatásának emlékkönyve*, Budapest, 2001². (Az eredeti 1877-ben jelent meg). SZALAY Imre: *Török vendégeink elé Rustsukig és velők vissza*, Kaposvár, 1877. Továbbá a látogatással kapcsolatos török beszámolót L.: „ÇAYLAK” Mehmet Tevfik: *Yâdigâr-ı Macaristan Asr-ı Abdülhamid Hân*, Hazırlayan, Tosun SARAL–Emre SARAL–Fahri SEZER. Ankara, 2009². (Az eredeti 1877-ben jelent meg.)

Az egyesület érdekképviselői szerepéről kevés adattal rendelkezünk. 1881 áprilisának elején a konstantinápolyi magyarok (a hír nem említi külön az egyesületet) egy 34 aláírással ellátott kérvényt intéztek a közös külügyminisztériumhoz, kérve annak a sérelmezett eljárásnak megszüntetését, hogy a konstantinápolyi osztrák–magyar postahivatal magyar „czimzetű”, azaz nyelvű ajánlott levelet nem fogad el.⁴⁸

1882-ben már Commendinger Alajost említik elnökként, aki a hasonló londoni, párizsi és berlini egyesületekkel is kapcsolatba lépett.⁴⁹

2. kép
Commendinger Alajos

Forrás: Budapest, magángyűjtemény.

Annak ellenére, hogy 1884-ben Rudolf trónörökös konstantinápolyi látogatásakor fogadta az egyesület képviselőit is, és Commendingernek a Koronás Arany Érdemkeresztet adományozta,⁵⁰ az osztrák–magyar diplomáciai testület meg-

⁴⁸ *Magyar Polgár*, 1881. április 14., 2. p.

⁴⁹ *Fővárosi Lapok*, 1882. július 22., 1044. p.; *Budapesti Hírlap*, 1908. március 10., 13. p.

⁵⁰ *Budapesti Közlöny*, 1884. augusztus 13., 2. p.; *Politikai Újdonságok*, 1884. április 30., 242. p.

lehetősen bizalmatlan volt ezekben az időkben nemcsak az egylettel, de a magyar kolóniával szemben is. Hamvai Kovács Imre 1885-ös levelében arra panaszkodott, hogy a magyarok és az egylet évek óta ki van zárva a nagykövetség által a király születésnapjának ünnepléséből. Hamvai szerint Széchenyi pasán kívül a követségi fogadásokra más magyart nem hívnak meg, még az egylet elnökét sem. Így a magyarok most is külön kényszerültek ünnepelni a jeles eseményt. Commendinger az egylet elnökeként egy felhívásban kelt ki a követség ellen, és levelében arra kérte honfitársait, hogy a Hungária szálló éttermében gyűljenek össze és köszöntsék Ferenc Józsefet. A felhívásra alig egy tucatnyi magyar jelent meg a magyar zászlókkal díszített hotelben, ahol az elnök mondott tósztot.⁵¹ Pár évvel később arról olvashatunk, hogy a nagykövetség nem támogatta őket, sőt, „revolucionális” tetteknek tekintette a belépést. Pont ezért elhatározták, hogy az egyesület átdolgozott és módosított alapszabályait megerősítés végett a magyar belügyminisztérium elé terjesztik és a törvényesítéssel végre megszűnhet a velük szembeni alaptalan bizalmatlanság. A benyújtásról azonban nincsenek információink.⁵² Mindenesetre a követség gyanakvását nem gyengítette, hogy mikor 1888-ban március 15-ét a Hotel de Pesthben ünnepelték, a szultánt és a Ferenc Józsefet életető tósztokat Kossuth Lajosra és a szabadságharc hőseire mondott köszöntő követte. Az este oly jól sikerült, hogy elhatározták, „a testületi szellem öregbítése céljából” többször is rendeznek hasonló magyar mulatságokat.⁵³ A konstantinápolyi magyarok vélelmezett mellőzöttsége valóban nem volt minden alap nélküli. A megelőző években többször az Oszmán Birodalomban járt Thaly Kálmán 1891-ben a konzuli bíraskodás szabályozásáról szóló törvényjavaslat vitájában fejtegette, hogy a magyarokat a „törökök mindig megkülönböztetik az osztrák alattvalóktól s e tekintetben, fájdalom, az ott levő közös hatóságok eljárása is megerősíti őket, a mennyiben viszont az osztrák hatóságok, különösen a nagykövetség — de mert általában mindenütt a követségek szellemében járnak el a consulatusok is — a consulatusok is kétféle bánásmódban részesítik az ottani alattvalókat. Bátran ki merem mondani, mert sok példával tudnám illusztrálni, hogy a magyar alattvalókkal szemben újabb időben az a törekvés, hogy kényszerítik őket s bizonyos szelíd nyomást gyakorolnak rájuk, hogy a hol magyar egyletek vannak, mint Berlinben, Londonban stb. azokat feloszlassák és az osztrák alattvalókkal közös egyesületté alakítsák. Némely helyen sikerült is ezt elérni a diplomacia nyomása következtében.” Thaly tudomása szerint a török fővárosban is ilyen nyomás alá helyezték a magyar egyletet, amelyet a még mindig élő negyvennyolcas menekültek aka-

⁵¹ *Magyar Polgár*, 1885. augusztus 27., 1. p.; *Fővárosi Lapok*, 1885. augusztus 29., 1309. p.

⁵² *Budapesti Hírlap*, 1886. március 3., 2–3. p.

⁵³ *Uo.*, 1888. március 25., 6. p.

dályoztak meg.⁵⁴ Négy évvel később Apponyi Albert a közösügyi kiadások vitája során pedig azt fejtegette, hogy húsz évvel korábban Párizsban, Londonban és más városokban míg magyar egyletek léteztek, külön osztrákok nem, mert nem tudtak ilyen szervezetet létrehozni „nemcsak azért, mert az osztrákokat a népek felszabadulási törekvéseinek örökös elnyomóiul és ellenségeiül tekintették, hanem azonkívül az osztrákok a közös állami adósságonál megcsalván az állami hitelezőket, Londonban, Parisban semmi közbecsülésben nem részesültek.” Azonban a „közösügyi kormányok befolyásával, nyomásával, sőt mondjuk legterrorisztikusabb fellépésével, és a hol kellett, üldözésével odavitték a dolgokat, hogy több helyen a magyar egyletek beolvastásával osztrák egyleteket létesítettek és úgy tüntetik fel Magyarország polgárait, mintha csak osztrák–magyar honpolgárság, osztrák–magyar külön hazafiság léteznék.”⁵⁵ Hamvai Kovács 1899-ben is arra panaszkodott, hogy a nagykövetség tevékenységének köszönhetően teljesen szétesett a szervezetük: magát az alapítást nem tudták megakadályozni erővel, de rábeszéléssel, sőt, fenyegetéssel bírta rá a vagyonosabb magyarokat, hogy ne vegyenek részt az egyesületi életben. Hamvai szerint a bécsi külügyminisztériumban szálla volt társaságuk hazafias volta.⁵⁶

Az egylet tehát lényegében hivatalos állami elismerés és támogatás nélkül működött. 1885-ben üdvözlő táviratot küldött Tisza Kálmánnak belügyministerségének 10. évfordulójára.⁵⁷ Ugyanebben az évben a váratlanul elhunyt, városszerte ismert Szilágyi Dániel temetését részben az egylet rendezte és a szervezet nevében Polyák Mór mondott gyászbeszédet.⁵⁸ Egy emlékoszlopot is emeltek, amelyre Magyarországon is gyűjtöttek pénzt.⁵⁹ A következő évben, 1886-ban 25 tagjuk volt, akik 400 frank tagdíjat fizettek. 6 év alatt 2000 frankból hoztak létre egy alaptőkét, amelyből az előző évben 300 frankot már segélyezésre fordítottak. Elhatározták, hogy évente 2–3 társas, s ugyanennyi felolvasó estét fognak rendezni.⁶⁰

A következő évek mély hullámvölgyet jelentettek. 1887-ben Commendinger ki akarta zárni az egyenletlenséget keltő Hamvai Kovácsot, sőt súlyos vádakkal is illette, többek között, hogy külföldi kormányok alkalmazásában áll, ami ellen Hamvai Kovács nem is tiltakozott. A munkásokból álló többség

⁵⁴ Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, [Budapest], 1891. XXII. k. 156. p.

⁵⁵ Az 1892. évi február hó 18-ra hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, Budapest, 1895, XXVII. k. 332. p.

⁵⁶ *Alkotmány*, 1899. április 16., 5–6. p.

⁵⁷ *Nemzet*, 1885. március 10., 2. p.

⁵⁸ *Budapesti Hírlap*, 1885. november 27., 5–6. p.

⁵⁹ A Magyar Mérnök és Építész-Egylet például 54 Ft 50 krajcárt gyűjtött össze. *Magyar Mérnök és Építész-Egylet Heti-értesítője*, 1886. április 9., 15. sz., 72. p.; *Uo.*, 1886. június 18., 25. sz., 122. p.

⁶⁰ *Budapesti Hírlap*, 1886. március 3., 2–3. p.

azonban megakadályozta a kizárást, mire Commendinger nem csak lemondott tiszteréről, de ki is lépett. 1888 májusában a 48-as honvéd Csekey Ferenc asztalosmestert választották meg elnöknek, aki munkahelyi balesete miatt iskolaszolgaként dolgozott; ez is látványos jele volt, hogy a helyi elit gyakorlatilag elhagyta a szervezetet. A júliusi közgyűlésen 10–12 tag jelent csak meg. Csekey alatt az egyesület lassan elsorvadt, anyagi okokból Peraból Jedikuléba költözött, ahol „magyar iparösszövetkezetté, munkáskaszinóvá alakult át.” A tekintélyvesztés további mérföldköve volt, hogy 1888-ban hosszú évek óta először az egyesület a király születésnapján sem a templomban, sem a követségi fogadáson nem képviseltette magát.⁶¹

Az egyesület újjászervezése Révey József ügyvéd nevéhez fűződik, aki egy forrás szerint már 1866, más forrás szerint pedig 1869 óta a török fővárosban élt.⁶² Ő azonban már nem a régi vágású, elvhű negyvennyolcas, hanem jóval pragmatikusabb és a dualista állam szerveivel jó kapcsolatokat ápoló személy volt. Amikor 1871-ben Konstantinápolyban megalakították az osztrák-magyar konzuli közösséget (Consular-Gemeinde), Révey lett a másodelnöke, majd később több alkalommal is az elnöke. A szervezetet azonban a magyarok többször is bírálták működése miatt.⁶³ 1883. január 1-jén mint a konstantinápolyi osztrák-magyar konzuli község vezetője harmadosztályú Vaskorona-rendet kapott.⁶⁴ Egyébként a nyolcvanas években Michael Philip Ritter von Newlinski nevű híres/hírheft lobbista és hír(szerző)ügynökség-tulajdonos egyik konstantinápolyi kapcsolata volt.⁶⁵

Révey jól látta az osztrák-magyar szervek egységgel szembeni fenntartásait és céljait, ugyanakkor felismerte a társaságban rejlő potenciális lehetőségeket is, így annak gyökeres átalakításába fogott és elhagyta a merev függetlenségi hagyományokat. Szimbolikus, hogy 1892-ben épp Ferenc József huszon-

⁶¹ *Fővárosi Lapok*, 1888. május 16., 991. p.; *Uo.*, 1888. szeptember 5., 1800–1801. p. A szeptember 5-i cikkre Csekey levélben válaszolt, de a napilap azt nem volt hajlandó leközölni, mert olyan sok – ellenőrizhető – valótlanúságot állított, ráadásul sok esetben kifejezetten rosszindulatú volt. *Fővárosi Lapok*, 1888. szeptember 28., 1967. p.

⁶² *Budapesti Hírlap*, 1897. november 30., 13. p.; *Uo.*, 1894. december 7., 4. p.

⁶³ A konzuli közösségnek de facto minden olyan monarchiabeli állampolgár tagja volt, akiket a konzuli nyilvántartásba vettek. A közösség 1871–1892 között működött. SAM-SINGER, Elmar: „Wohltätigkeits-ist keine gemeinsame Angelegenheit.” Von der k.k. Consular-Gemeinde zur österreichisch-ungarischen Wohltätigkeits-Gesellschaft, In: *Österreich in Istanbul II. K. (u.) K. Präsenz im Osmanischen Reich*. LIT Verlag, Wien, 2017, 205–209. p.

⁶⁴ 1880-ban Ferenc Józseftől Révey személyesen kérte a budai várpalotában egy Keleten rendezendő sorsjáték jóváhagyását, amelynek jövedelmét konstantinápolyi kórházaknak, és egyéb jótékony szervezeteknek felállítására fordítanák. Bár a király „kilátásba helyezte” a javaslat jóváhagyását, tudomásunk szerint ez nem történt meg. *Magyar Polgár*, 1880. december 19., 3. p.; Kitüntetésére: *Budapesti Közlöny*, 1883. január 9., 1. p.

⁶⁵ RATHBERGER, Andreas: The „Piano Virtuosos” of International Politics: Informal Diplomacy in the Late Nineteenth and Early Twentieth Century Ottoman Empire, *New Global Studies*, 2014/1, 20. p.

öt éves koronázási jubileumának alkalmából hívta össze a konstantinápolyi magyarokat, akik az ünnepi lakomán elhatározták az egyesület újraalakítását. Elnöke természetesen Révey lett. A választmányi tagok között találjuk Széchenyi Ödönt, de több magyar diplomatát is, azaz a szervezet működését már a külügyi szolgálat is ellenőrizte.⁶⁶

Jól jelzi a változást a következő választás is: 1894. február 25-én a választmányba ismét nagykövetségi és konzuli vezetők kerültek. Az eljárást maga Van Zel d'Arlon osztrák-magyar alkonzul vezette, aki magyarul jelentette ki, hogy „legyenek meggyőződve, hogy buzgó működésüket valamint eddig, úgy a jövőben is teljes elismeréssel jutalmazza hazánk népe, de legyenek meggyőződve arról is, hogy a konstantinápolyi oszt.-magy. nagykövetség és a konzulátus önöket áldásos tevékenységükben, nemzeti és felekezeti tekintetek félretételével, egyenlő mérvben fogja támogatni.” Elnök ismét Révey lett, míg az alelnök Huber Ágoston bankár az anatóliai vasúttársaság igazgatótanácsából. Széchenyit egyébként tiszteletbeli elnöknek választották.⁶⁷

Másik fontos változás, hogy Révey megpróbálta a magyar gazdasági érdekek képviselői szervezetévé is emelni az egyesületet. Révey 1894. december 6-án a budapesti Otthonban, az írók és hírlapírók klubjában adott elő az egyesületről, ahol céljait a következőkben határozta meg: „a szegény honfitársak megsegítése, beteg, elhagyatott magyarok számára hajlékot szerez s a hazába visszaiparkodókat a szükséges eszközökkel, a mint tudja, ellátja. Erkölcsi célja a hazafiság és összetartozandóság érzetének ápolása, a magyar nyelv kultusza és szellemi képzés”. Révey szerint törekedni kellene arra, hogy az egyesület egyik fő küldetése a magyar gazdasági érdekek szolgálata legyen, ugyanis jelenleg a magyarok alig észrevehetők a török gazdaságban. A változás előidézésére társaságuk kiválóan alkalmas, ezért felszólította a sajtót, vegye rá a magyar iparosokat, kereskedőket és intézeteket, „hogy akár alapító, akár pártoló tagokul lépjenek az egyesületbe. A magyar egyesület csak úgy felelhet meg sikerrel missziójának, ha működése helyén is tiszteletet parancsoló állásnak örvend. Ha aztán egyszer kiküzdötte az egyesület ezt a fontos állást, akkor a felolvasó meggyőződése szerint kormányunk is a nemzeti érdekek előmozdítását szolgáló hatalmas tényezőnek fogja tekinteni s e szerint fog cselekedni.”⁶⁸ 1897 novemberében hasonló tartalmú beszédet tartott a Lipótvárosi Kaszinóban is.⁶⁹

⁶⁶ *Budapesti Hírlap*, 1908. március 10., 13. p.; *Fővárosi Lapok*, 1888. szeptember 5., 1800–1801. p.; Révey-Palmer József 1902. április 29-én hunyt el. *Alkotmány*, 1902. május 15., 9. p.

⁶⁷ *Fővárosi Lapok*, 1894. március 8., 569. p. Pénztáros: Laender/Ländler Henrik mérnök, titkár: Kralovitz Mór. A választmányi tagok között említik: Széchenyit, Commendinger Antalt, Bak Hermannt és Fried eperjesi származású török főorvost, a diplomáciai személyzetből Inkey Imre bárót, Szapáry grófot és Kolossát, a zenetanár Székácsot, a keleti vasúttársaságtól Sikeyt és Auert az Oszmán Banktól. *Budapesti Hírlap*, 1894. december 7., 4. p.; *Neue Freie Presse*, 1894. május 16., 6. p.

⁶⁸ *Budapesti Hírlap*, 1894. december 7., 4. p.

⁶⁹ *Uo.*, 1897. november 30., 13. p.

Révey tevékenységének csúcspontja a millenniumi ünnepek idején érkezett el. Az együletet 1896-ban a magyar kereskedelmi miniszter kérte fel, hogy csináljanak reklámot a millenniumi kiállításnak. Az egyület 1896. április 1-i ülésén el is határozták, hogy e célból a városban egy nemzetközi bizottságot szerveznek, s a nevek alapján valóban sikerült Konstantinápoly előkelő köreiből egy 25 tagú testületet felállítaniuk, akik valamennyi fontos nemzetet képviseltek. Sajnos további hírek nem szóltak a tevékenységükről, csak annyit lehet tudni, hogy a konstantinápolyi lapok hosszabb cikkeket közöltek a kiállításról és erősen támogatták a „Comité International de Propagande” tevékenységét.⁷⁰

1899-ben Hamvai Kovács Imrét említik elnökként, de a *Budapesti Hírlap* szerint ekkor ismét évekre elcsendesedett az együleti élet, és valóban, hosszú ideig szinte semmi hírünk róla.⁷¹

Az egyület a századforduló előtt utoljára még a törökországi Rákóczi-emigráció hamvainak Magyarországra szállítása ügyében is felbukkant. 1899-ben amikor a budapesti IX. kerületi polgári fiúiskola tanári kara, élén Flóris Áron tanárral mozgalmat indított II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazaszállítása érdekében, levelet írtak Széchenyi pasának és az együletnek is. Az egyület nevében – mivel összehívása sok időbe telne, vagyis valószínűleg nem lehetett nagy vitalitás benne – Hamvai Kovács válaszolt fentebb már idézett írásában, kifejtve, hogy lényegében megszűnt a szervezet; egyébként pedig teljes mellszélességgel támogatta a kezdeményezést.⁷²

Az Aranykor

Aligha véletlen, hogy hosszú idő után pont a Rákóczi-hamvak hazahozatala évében alakult újjá a szervezet. A hamvakkal kapcsolatos sűrű konstantiná-

⁷⁰ *Pesti Napló*, 1897. december 1.; *Uo.*, 1896. április 3., 1. p.; április 23., 3. p.; *Budapesti Hírlap*, 1896. április 19., 5. p.; *Kolozsvár*, 1894. április 8., 3. p.; *Székely Nemzet*, 1894. április 25., 2. p. Tagok: William Albert, az Egyesült Államok alkonzulja, Pierre Apéry, a szultáni orvosi kamara titkára; Barosse lovag olasz főkonzul; D. A. Bellis, a Moniteur Oriental igazgatója, Chabert második olasz dragomán, Gargiulo, az Egyesült Államok első dragománja, Grosholz, a keleti vasutak vezérigazgatója, Goldstücker főmérnök, a tekintélyes belga Helbig bankár, Lyndel kereskedő, dr. Georg Hermann Mühlig a német nagykövetség első orvosa és a szultán első konzulens orvosa, de Posson belga főkonzul, Edwin és Henry Pears ügyvédek (Edwin Pears az angol közösség egyik vezetője volt), Cavalliere Rossi, az olasz kereskedelmi kamara elnöke, Vontyras a Neologos szerkesztője, William Werndel a londoni Reuter ügynökség képviselője, Edgar Whitaker a Levant Herald igazgatója, James William Whittall az angol kereskedelmi kamara elnöke, Gustav Wülffing az Oszmán Bank igazgatója, Henry Laendler, Thouse-ry a francia kereskedelmi kamara elnöke.

⁷¹ *Budapesti Hírlap*, 1908. március 10., 13. p.; *Alkotmány*, 1899. április 22., 6. p.

⁷² *Pesti Napló*, 1899. március 29., 6. p.; *Alkotmány*, 1899. április 16., 5–6. p.

polyi utazgatások, a Rákóczi-kultusz fellángolása és kiteljesedése, a felkorbácsolt hazafias érzelmek az oszmán fővárosban élő magyarokra is nagy hatással lehettek, amely elvezetett régi, szunnyadó szervezetük felélesztéséhez. 1906. július 18-án határozták el az újjáalakítást, amikor is egy ideiglenes választmány alakult Kralovitz Mór vezetésével, akit már veterán választmányi tagként ismerhetünk.⁷³ Első hivatalos reprezentációjuk a királyi születésnap ünneplése volt, ahol magyar köszöntő szavaikat „a követségi palotában még nem hallott háromszoros éljen követte, mely után a [Gróf Heinrich Calice] nagykövet – a jókívánatokért igaz köszönetét fejezte és bár – úgymond – a magyar nyelvet nem érti, átérezte, miszerint a háromszoros éljen igaz szívekből fakadt.” A *Pesti Hírlap* megjegyzése szerint a konstantinápolyi magyar egylet is „kiveszi részét a hazafias mozgalmakból és nem kételkedünk abban, miszerint ez az egylet rövidesen a többi külföldi magyar egylet niveaujára fog emelkedni.”⁷⁴ Ezt követően – alig egy hónappal a Rákóczi-hamvak elszállítása előtt – 1906. szeptember 23-án alakították újra meg az egyesületet, mintegy 60 taggal. Az elnök Bálint Imre miniszteri titkár, a kereskedelemügyi miniszter konstantinápolyi szaktudósítója, az alelnök Baumgarten Izidor, a Magyar Kereskedelmi Részvénytársaság konstantinápolyi fiókjának igazgatója, illetve a Magyar Kereskedelmi Múzeum konstantinápolyi kirendeltsége főnöke lett, míg Széchenyi Ödönt tiszteletbeli elnökké választották. Bálint első beszédében összetartásra buzdította ottani honfitásait, „akik otthon élő honfitásaiknál inkább vannak a kozmopolitizmus lassan pusztító mérgének kitéve. Azért kell, hogy a magyarság az új magyar egyesületben a haza egy darab földjét lássa és oltárt állítson a magyar haza szent nevének, a magyar nyelv kultuszának és a magyar kultúrának.”⁷⁵

A tisztviselők állami/hivatalos beosztása, illetve gazdasági súlya fontos változást jelez. Eddig az egylet élén mindig olyan személyek álltak, akik vagy negyvennyolcas menekültek voltak, vagy valamilyen módon kötődtek a dualizmus előtti magyar társadalomhoz, ráadásul a befogadó közeg társadalmába is erősen beágyazódtak. Innentől kezdve azonban vezetői és a választmányi tagok egy része valamilyen formában a Monarchia hivatalnokai voltak, munkaadóik egy minisztérium vagy a nagykövetség. Így lényegében a

⁷³ *Budapesti Hírlap*, 1906. június 29., 9. p.; A titkár a keszthelyi születésű Manovill Jenő lett, aki korábban a Keleti Kereskedelmi Akadémia hallgatója, majd Törökországban a Magyar Bank és Kereskedelmi Részvénytársaság főtisztviselője volt. 1913-ban egy távollévő hivatalnok pótlására ideiglenesen a Magyar Kereskedelmi Múzeum bulgáriai filippopoliszi irodájába rendelték. *Budapesti Hírlap*, 1903. június 7., 8. p.; *Pesti Napló*, 1912. január 21., 35. p.; *Pécsi Napló*, 1913. január 1., 5. p.

⁷⁴ *Pesti Hírlap*, 1906. augusztus 23., 7. p.

⁷⁵ *Uo.*, 1906. szeptember 27., 7–8. p. Pénztárnok: Szilvássy Árpád, választmányi tagok: báró Rodich György főkonzul, Kolossa Ferenc követségi tanácsos, Kralovitz Mór, Gyarmathy Dezső, a Kereskedelmi Múzeum levelezője, Biberauer Rezső, Hegyei Géza és Rüblein Rezső.

szervezet a Monarchia nem hivatalos társadalmi-kulturális-érdekképviselői szervezetévé vált. Az egyletről a sajtóban kialakítható kép alapján a szervezet inkább a török-magyar barátság támogatójaként, propagálójaként tűnt fel, mint szimplán a magyar kolónia érdekeinek képviselőjeként; természetesen a török társadalommal való jó viszony minden ott élő magyar érdeke is volt. A fordulat jól megfigyelhető abban is, hogy ettől kezdve a nagykövetség és konzulátus vezetői, beosztottjai is rendszeresen részt vettek az egylet rendezvényein, de hasonlóan felbukkantak török államférfiak és prominens személyiségek is. Egy egyleti ünnepi est kiváló alkalmat biztosított egy kötetlen, nem hivatalos csevejre. Félreértések elkerülése érdekében fontos leszögezni, hogy mindez nem jelentette az autonómia hiányát, a kormányzat feltétlen kiszolgáltatását, hiszen számos példát fogunk arra is látni, mikor kifejezetten a magyar érdekek miatt lépett fel a szervezet. Ugyanakkor látni kell, hogy tevékenységük mindig igazodott a Monarchia politikájához és érdekeihez, eltűnt az a fajta ellenzékiesség, ami az alapításkor még jellemezte a szervezetet.

Ugyanakkor az egylet életében aranykor köszöntött be: a Monarchia diplomáciáját és a magyar állam támogatását is élvező szervezet pezsgő egyleti életet teremtett. Rendszeresek voltak az összejövetelek, az egyleti bálók egyre nagyobb visszhangot kaptak a helyi levantei társadalomban is, ünnepi alkalmakkor előkelő török személyiségek is megjelentek – összefüggésben a Monarchia és Törökország egyre szorosabb együttműködésével – és kulturális-társadalmi-gazdasági tevékenységükről szívesen számolt be a magyarországi sajtó is; lényegében mi is csak ebből a forrásból tudunk meríteni történetük megírásakor.

3. kép

Baumgarten Izidor

Forrás: Az Érdekes Újság, 1915. január 10. 2.p

Egyleti élet

Az újraalapítás évének, 1906-nak fő szenzációja II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazaszállítása és újratemetése volt. Ennek kapcsán 1906 októberében az egylet fogadta Thaly Kálmánt, aki korábbi konstantinápolyi utazásai alatt is már jó kapcsolatot épített ki a tagokkal. A legendás Rákóczi-kutató nagy beszédet is tartott ez alkalommal.⁷⁶

Az egylet a társasági életet is beindította, minden év március 15-én nagy ünnepélyt és fogadást tartottak, ahol hagyományosan Hegyei Géza zongoraművész adott koncertet több más művész részvételével. Rendszeresen rendeztek bálakat, hangversenyeket,⁷⁷ az egylet tagjai pedig hetente kétszer gyűltek össze.⁷⁸

1907-ben ünnepelték Ferenc József magyar királyi koronázásának 40. évfordulóját, amelyről a magyar kolónia is megemlékezett. Az esemény Karácson Imre⁷⁹ ünnepi miséjével kezdődött a Santa Maria Draperis templomban. A tudósítások szerint ez volt az első alkalom, hogy magyar nyelvű mise és szentbeszéd hangzott el az oszmán fővárosban. A misét követően több közsöntő is elhangzott az egylet tagjai részéről. A rendet a Monarchia tengerészeti különítménye biztosította.⁸⁰ A történeti kutatások érdekében érkezett, kormány megbízásból dolgozó Karácson Imrének mentora és felettese, a török fővárosban többször is megfordult Thallóczy Lajos figyelmébe ajánlotta a magyar egyletbe való felvételt, de arra is figyelmeztette, hogy nem kell túlzásba vinni a jelenlétét, óvakodjon az ottani „letört magyar kalandortól. Levéltári kutatásairól ne szóljon s csak azt mondja, hogy török történetírókat fordít.” Azt is tanácsolta, hogy Bálinttal lehet barátságban, de neki se árulja el küldetésének valódi céljait. Thallóczyék attól tartottak ugyanis, ha túl korán kitudódik tervük, a törökök teljesen elzárkóznak tőle.⁸¹

1908-ban Bálint 8 évi konstantinápolyi tartózkodás után visszatért Budapestre, ahol a Kereskedelmi Múzeum igazgatója lett. Távozása alkalmával az egylet dísztagjává választották és január 29-én ünnepi lakomát rendeztek a tiszteletére.⁸² Utódját, a korábbi alelnököt, Baumgarten Izidort, a Magyar Kereskedelmi Részvénytársaság konstantinápolyi fiókjának igazgatóját, má-

⁷⁶ *Budapesti Hírlap*, 1906. október 22., 3. p.

⁷⁷ *Pesti Hírlap*, 1908. március 22. p.; *Budapesti Hírlap*, 1910. április 8., 10. p.; *Az Újság*, 1913. március 21., 16. p.

⁷⁸ *Pesti Napló*, 1912. január 21., 35. p.

⁷⁹ BENE István: *Karácson Imre élete és művei*, Győr, 1936; FODOR Pál: Karácson Imre (születésének 125. évfordulóján), *Keletkutatás*, 1989 tavasz, 109–114. p.; CSORBA György: Történész a történelem viharában: Karácson Imre az 1908–1911 közötti törökországi eseményekről, *Keletkutatás*, 2012. tavasz, 87–101. p.

⁸⁰ *Budapesti Hírlap*, 1907. június 12., 8. p.

⁸¹ OSZK Kézirattára, Analekta 6028. Thallóczy Lajos: Utasítások Karácson Imre részére.

⁸² *Budapesti Hírlap*, 1908. február 2., 9. p.

jus 20-án választották meg 3 évre.⁸³ Mint fentebb már kifejtettük, ebben az évben ünnepelték az egyesület alapításának 30. évfordulóját, amely dátum tartalmaz némi bizonytalanságot. Mindenesetre az ünnepségen megjelent a konzulátus teljes személyzete is. A 80 fős vacsorát 200 fős koncert követte, amelyen már a követség vezetői, a Taurus állomáshajó tisztjei és számos török hivatalos személy is megjelent.⁸⁴ A hangversenyt táncmulatság követte, ahol már Széchenyi pasa is zongorázott. Az egyesület első nyilvános eseménye óriási sikert aratott a lapok szerint. Ekkor egyébként 70 tagot számoltak.⁸⁵ Az új török alkotmány bevezetése alkalmából üdvözlő táviratot küldtek a szultánnak.⁸⁶ Az egyesület év végén új helyiségbe költözött, melyet teljesen közadakozásból rendeztek be.⁸⁷

1909-ben a megüresedett alelnöki posztra Commendinger Alajost választották meg.⁸⁸ Az év során számos felolvasó estet is tartottak; legtöbbet a történeti kutatásokat folytató Karácson Imre.⁸⁹ Részt vettek a lengyel kolónia által Adam Mickiewicz halálának (1855. november 26.) évfordulója alkalmából rendezett emlékünnepen is.⁹⁰

1910-ben a március 15-i ünnepségen felszólalt Riza Tevfik török író, filozófus, politikus is, aki annyira szimpatizált a magyarokkal, hogy beszédében

⁸³ Uo., 1908. május 26., 10. p. Alelnök: Nikitits Wolfram, titkár: Manovill Jenő, pénztáros: Gyarmathy Dezső. Választmányi tagok: Rodich György báró, főkonzul, Kolossa Ferenc követségi tanácsos, Jankó Miklós főkonzul, Engel Gyula (a Ganz villamossági társaság képviselője), Róna Emil, Královitz Mór, Rüblein Rezső, Fehér Mihály, Abeles Ödön, Hegyey Géza, Ehrenstein Hugó és Mehemed bey Hollenstein. Mehemed bey eredeti neve Hollenstein Zsigmond, akit a forrásokban Abdulhamid szultán volt kamarásaként említenek. *Budapesti Hírlap*, 1913. március 21., 12. p. Hollenstein a fiának már nem is adott magyar nevet, hanem a muszlim Szaadeddin nevet viselte. L.: MNL OL K 653 Az ankarai követség isztambuli konzuli osztálya, majd isztambuli főkonzulátus (1855–1918), 41. k. 15. t. 1855–1918. A volt Konstantinápolyi Osztrák–Magyar Konzulátus által vezetett konzuli anyakönyv. Hollenstein Zsigmondot az 1908-as bejegyzésben a szultán segédjeként és ezredesként említették. Érdekesség, hogy a muszlim Szaadeddin 1918-ban a magyar konzul előtt vette el feleségül katolikus aráját. MNL OL N 113 Regnicolaris Levéltár, Konzulátusi anyakönyvi másodpéldányok 1898–1918, 46. kötet, 1907–1917. A konstantinápolyi anyakönyvi kerület házassági anyakönyve 1907. évi március 23. napjától, 1918/1.

⁸⁴ A Taurus állomáshajóval kapcsolatosan L.: FODOR GÁBOR – KARDOS TATJÁNA: *Látogatás az Oszmán Birodalomban. Dr. Bozóky Dezső fotográfiai (1905–1906)*, Magyar Művészeti Akadémia, Budapest 2019.

⁸⁵ *Pesti Hírlap*, 1908. március 26., 8. p.; *Tolnamegyei Közlöny*, 1908. március 26., 5. p. Megjelent rajta: Pallavicini János nagykövet, Széchenyi, báró Rodich konzul.

⁸⁶ *Budapesti Hírlap*, 1908. augusztus 4., 7. p.

⁸⁷ Uo., 1909. március 6., 12. p.

⁸⁸ Uo., 1909. március 6., 12. p.

⁸⁹ Uo., 1910. április 8., 10. p.; *Pesti Hírlap*, 1909. február 16., 8. p. Karácson Imre első előadása február 10-én volt, témája: „rég magyar török történelmi vonatkozások.”

⁹⁰ *Pesti Napló*, 1909. december 3., 3. p.

felkérte a magyarokat, tekintsék őt a magyarok törökországi konzuljának.⁹¹ Ez évben némileg csúszásban, április 3-án tartotta meg rendes közgyűlését az egyesület, ugyanis nem sokkal korábban rendkívüli gyűlésen választották meg az új tisztkart: elnöknek egyhangúlag ismét Baumgartent és alelnöknek Barabás Albertet.⁹² Számos felolvasó estét is tartottak; legtöbbet természetesen ismét Karácson Imre. Az egyesület kiállt Pallavicini János nagykövet mellett, akit a bécsi *Deutsches Volksblatt* vádolt meg azzal, hogy a török fővárosba látogató bécsi dalegyesületet nem fogadta túl melegen.⁹³

1911-ben súlyos csapás érte nemcsak az egyesületi életet, hanem a konstantinápolyi történeti kutatásokat is: vérmérgezésben, váratlanul elhunyt Karácson Imre, aki rendszeres résztvevője és előadója volt az egyesületi találkozónak. A társaság Karácson síremlékére 450 koronát gyűjtött és temetéséről is gondoskodott. Karácson egyébként ugyanabban az évben 230 frankot adományozott az egyesület céljaira.⁹⁴

1912-ben az olasz–török háború (1911–1912) miatt elmaradt a hagyományos március 15-i bál. Ebben az évben 55 (más forrás szerint: 53) tagja volt az egyesületnek.⁹⁵ A Balkán-háborúk idején a török sebesültek számára szerveztek magyarországi gyűjtést, amelyet a török sajtó is nagy lelkesedéssel fogadott. Ebben nem csupán az egyesület vett részt, hanem a Monarchia konstantinápolyi nagykövete örgróf Pallavicini János nejeinek védnöksége alatt például a konstantinápolyi Kereskedelmi és Iparkamara is.⁹⁶

1913-ban március 16-án tartotta meg az egyesület a szokásos megemlékezését, és egyúttal az évi rendes közgyűlését, ahol Szelim Szabit bég, az *Isztihbarat* című török lap szerkesztője is megjelent.⁹⁷

Az 1914-es év sűrű volt az egyesület életében. A népszerű Tokatlian-szállóban tartott hagyományos március 15-i bál nagy sikert aratott, ahol megjelent Sükri bej közoktatási miniszter, a pérai kormányzó és sok más katonai és udvari

⁹¹ *Uo.*, 1910. június 11., 13. p.

⁹² *Budapesti Hírlap*, 1910. április 8., 10. p. Titkár: Manovill Jenő, pénztáros: Gyarmathy Dezső. Választmányi tagok: Hollenstein Mehemed bég, Káldor, Kralovitz Mór, Karácson Imre, Nikitits, Hollenstein Szaadeddin bég, Ehrenstein, Fodor és Kovács Albert.

⁹³ *Pesti Hírlap*, 1910. június 4., 13. p.

⁹⁴ Dr. Karácson Imre 1863–1911, *Századok*, 1911, 386–387. p.; *Pesti Hírlap*, 1912. április 25., 22. p.; Karácson mellett adományokat adott: báró Müller László nagykövet (200 frank), Kovács mentőigazgató és Kachelmann gyáros (20–20 frank).

⁹⁵ *Budapesti Hírlap*, 1912. május 1., 14. p.; *Pesti Hírlap*, 1912. április 25., 22. p.

⁹⁶ *Pesti Hírlap*, 1912. október 19.; *Délmagyarország*, 1912. november 1., 8. p.; Levelüket idézi: *Magyar Ipar*, 1912. november 10., 1188. p.; *Magyar Asztalosmesterek Lapja*, 1912. november 17., 8. p.

⁹⁷ A tisztújítás eredménye: a pénztáros: Gyarmathy Dezső; választmányi tagok: Rüblein Rezső, Mehmed bej Hollenstein, Nagy János, Illés Zsigmond, Kralovitz Mór, Abeles Ede, Kralovitz Emil, Edenburg Armand, Szaadeddin bej Hollenstein, Krausz Géza. Pótagok: Cabdebo András és Ehrenstein Hugó. Az *Újság*, 1913. március 21., 16. p.; *Budapesti Hírlap*, 1913. március 21., 12. p.

előkelőség, valamint külföldi diplomaták is, összesen 220 fő. Természetesen az eseményről a török lapok is beszámoltak.⁹⁸ Áprilisban, a Keleti Akadémia növendékeinek szokásos kirándulása alkalmával a hallgatók bankettet szerveztek Sükri pasa tiszteletére. Az estélyen az egylet tagjai is megjelentek, Baumgarten és Barabás is beszédet tartott. A diákokat a török fővárosban többek között az egylet vezetői kalauzolták.⁹⁹

1914 novemberében, Törökország központi hatalmak oldalán történt hadba lépését követően, a különböző török „klubok,” társadalmi szervezetek üdvözlétüket küldték az egyletnek.¹⁰⁰ Hamarosan rendkívül ünnepélyes eseménynek lehetett tanúja az egylet vezetősége. A Türk Jurdu és a Türk Odzsai társaságok 26-án a magyarok tiszteletére rendeztek egy estét, ahol a Bajezit-dzsámi közelében lévő helyiségben mintegy ezer fő gyűlt össze. Beszédet tartott Juszuf Akcsura, a pánturkizmus egyik fő ideológusa, Mehmet Emin (Yurdakul) költő, politikus pedig a Turán ideálját és török-magyar nemzet testvériségét magában foglaló versét szavalta el.¹⁰¹

A világháború kitörése sok problémát jelentett a mindennapi életben, amelyek megoldására az egylet is mindent megtett. A háború kirobbanásakor a törökök felszámolták a külföldi postahivatalokat és szigorú cenzúrát vezettek be, amelynek részeként a fővárosból csak nyitott borítékban lehetett levelet feladni, és kizárólag német, francia, török, arab, perzsa vagy héber nyelven írva. Az egylet magához Enver pasához fordult, hogy a magyar nyelv használatát is engedélyezzék, amihez hozzá is járultak.¹⁰² 1914–1915-ben a központi hatalmak (német, osztrák-magyar) katonái számára szerveztek cigaretta-gyűjtést, amelynek során végül 411 ezer darabot juttattak el a katonákhoz. A gyűjtésben török szervezetek is részt vettek (Török Nőegyesület, Türk Odzsai).¹⁰³

Baumgarten 1915 tavaszán mondott le egészségi állapotára hivatkozva, és helyére Szögyény György miniszteri osztálytanácsos és konstantinápolyi

⁹⁸ *Az Est*, 1914. március 20., 5. p.; *Budapesti Hírlap*, 1914. március 19., 12. p.

⁹⁹ *Világ*, 1914. április 24., 18. p.; *Uo.*, április 26., 18. p.

¹⁰⁰ ZICHY Mihály: *Segítség nehéz időkben. Levélválogatás Thallóczy Lajos hagyatékából*, Budapest, 2018, 215. p.

¹⁰¹ *Budapesti Hírlap*, 1914. december 6., 19. p. Itt vagy a neves török költő Cenge Giderken (Harczra indulóban) című művére kell gondolnunk, mely magyar fordításban is megjelent 1915-ben, vagy pedig a *Macar Kızına* (Magyar lánynak) című műre, melyben valóban szerepel a Turán szó, de ez a mű hivatalosan csak 1916-ban jelent meg a *Harp Mecmuası* című folyóiratban. Az első verset L.: *Magyar-Török Almanach a Vörös Félhold javára*, Szerkeszti és kiadja: MEZEY István, Az Atheneum Irod. és Nyomadai Rt., Budapest, 1915, 143–144. p. A Magyar lánynak című verset L.: *Harp Mecmuası*, 13. 1. Teşrinievvel 1332/Muharrem 1335, 194. p.

¹⁰² *Népszava*, 1914. december 1., 7. p.; *Pesti Napló*, 1914. december 3., 10. p.; *Uo.*, december 11., 10. p.

¹⁰³ *Budapesti Hírlap*, 1915. április 10., 7. p.

szaktudósítót választották meg.¹⁰⁴ 1916-ban 130 tagról tettek említést, megjegyezve, hogy harmonikusan működnek együtt. Ugyanakkor elnökként ekkor már Illés Zsigmond kereskedelmi attasét említették.¹⁰⁵ 1916-ban 3285 koronát küldtek az erdélyi menekültek számára, amely a törökök által adományozott összeget is tartalmazta.¹⁰⁶ A Karácson halála után a levéltári kutatások folytatására érkezett Mosony Lipót jelentése szerint többször megfordult „a magyar klubban is, mely igen előnyösen képviselte a konstantinápolyi társadalmi életben a magyarságot.”¹⁰⁷

Az egyesület jó kapcsolatot alakított ki a hivatalosan 1916. november 21-én alakult, de helyszíni működését csak 1917. február 3-án kezdő a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézettel is.¹⁰⁸ Február 23-án az egyesület ismerkedő estet rendezett a magyar tudósok tiszteletére, ahol az elnöki köszöntő után Hekler Antal intézeti igazgató a nemzeti öntudat és tudomány viszonyát, illetve a magyar tudományos munka eddigi eredménytelenségének okait fejtegette.¹⁰⁹ A sikeres bemutatkozás után természetesen a hagyományos március 15-i fogadásra is meghívták a kutatókat, ahol a nyitóbeszédet Hekler tartotta. Az elegáns Pera Palace-ban tartott, 75 terítékes vacsorán a követség és a hadsereg képviselői előtt a magyar igazgató az individualizmus diadaláról, az elbizakodott emberiségről értekezett, amely a harmadik éve dúló háború folytán ismét megtanulta tisztelni Istent és a hazát. Emellett a nemzetek közötti versenyben a kultúrmunka jelentőségének felértékelődését emelte ki és a magyar nemzet kultúra útján történő felemelkedését vizionálta, melyből mindenkinek ki kell vennie a részét, ahogy teszik azt a konstantinápolyi magyarok is. Az eseményre hivatalosak voltak a fővárosban tartózkodó osztrák–magyar egységek tisztjei is.¹¹⁰

1918-ban a magyar királyi pár konstantinápolyi látogatása alkalmával Zichy Aladár, a király személye körüli miniszter a követségi palotában fogadta Illés Zsigmond egyesületi elnököt, majd elfogadva meghívását, másnap megláto-

¹⁰⁴ *Pesti Hírlap*, 1915. május 8., 14. p. A többi tisztviselő személye változatlan maradt.

¹⁰⁵ *Délmagyarország*, 1916. október 7., 3. p.

¹⁰⁶ *Az Est*, 1916. október 17., 4. p.

¹⁰⁷ OSZK Kézirattára, Analekta 10.144 Mosony Lipót beszámolója Konstantinápolyban végzett kutatásairól, 1916. december 16.; Mosony Lipótról: CSORBA György – FODOR Gábor: Mosony Lipót – történeti kutatás és magyar kultúrpolitika Konstantinápolyban, 1914–1916, *Századok*, 2018/2. szám, 317–350. p.

¹⁰⁸ FODOR Gábor: A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet megalapítása: titkos tárgyalások, tervek és kultúrdiplomácia, *Keletkutatás*, 2019. tavasz, 97–106. p.; Harp İstanbul’nda Macar Arkeolojisi: Konstantinopolis Macar Bilim Enstitüsü (1916–1918), *Yıllık: Annual of Istanbul Studies*, 2/2020, 103–117. p.

¹⁰⁹ ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Művészettörténeti Intézet (ELKH BTK MI), MKCS C. I. 76/22.1. Hekler Antal levele ismeretlenhez, Konstantinápoly, 1917. március. 1. Gépelt másolatban.

¹¹⁰ ELKH BTK MI, MKCS C. I. 76/22.1. Hekler Antal ünnepi beszéde. Konstantinápoly, 1917. március. 15. Gépelt másolatban.

gatta az egyletet, ahol mintegy 300 tag (!) fogadta az államférfiút.¹¹¹ Az egylet előadó estét szervezett a városban lévő osztrák és magyar újságírók számára. Vészi József főszerkesztő beszédében kifejtette, hogy miért fog Törökország, Magyarország és Ausztria megerősödve kikerülni a háborúból.¹¹² Ekkoriban az egylet már a tagjai túléléséért is kénytelen volt küzdeni: az ellátási nehézségek miatt a tagoknak próbálták élelmet beszerezni.¹¹³

Szinte természetes, hogy ezt a közösséget sem kerülte a viszálykodás ezekben a viharos időkben. 1918-ban magyar bíróság döntött a nem sokkal korábban aranycsempészési ügybe is belekeveredett Barabás Albert újságíró és Illés Zsigmond, az egylet elnöke között, mivel az előbbi nyilvánosan nyugtahamisítással vádolta meg Illést. A bíró az utóbbi javára döntött és becsület-sértésért 1000 korona pénzbüntetésre ítélte.¹¹⁴

Végezetül említsük meg az egylet általunk ismert tiszteletbeli tagjait. Mint láttuk, Széchenyi Ödönt több alkalommal is tiszteletbeli elnöknek választották. 1913-ban Csurszin György konzult közfelkiáltással választották tiszteletbeli elnöknek az egyesület iránti jóindulata és segítsége okán.¹¹⁵ 1880-ban tiszteletbeli tagoknak választották: Széchenyi Béla grófot, Falk Miksa, Csávolszky Lajos, Bródy Zsigmond és Szabó József szerkesztőket, Frank Mór kereskedőt.¹¹⁶ 1881-ben tiszteletbeli tag lett a tiroli származású Johann Leitgeb János az osztrák–magyar Lloyd-társaság konstantinápolyi irodafőnöke, aki Commandinger Antal lányát feleségül véve került szoros kapcsolatba a magyar kolóniával.¹¹⁷ Tiszteletbeli tag volt Török Aurél orvos, antropológus, aki egyébként a Medzsidije-rend II. fokozatát is birtokolta.¹¹⁸ Thaly Kálmánt 1906-ban, Rákóczi újrateremtésének évében szavazták meg tiszteletbeli tagnak.¹¹⁹ 1913-ban Sikey Sándort, a keleti vasutak műhelyének munkását választották tiszteletbeli taggá.¹²⁰

Megemlítjük még, hogy a konstantinápolyi magyarokkal jó kapcsolatokat ápoló Thallóczy Lajos történész-politikus halála után derült ki, hogy végrendeletében tárgyakat hagyott az egyletre, de sajnos több részlet nem ismert erről.¹²¹

¹¹¹ *Magyarország*, 1918. május 26., 8. p.; *Az Újság*, 1918. július 3., 5. p.

¹¹² *Az Újság*, 1918. június 13., 7. p.

¹¹³ *Délmagyarország*, 1918. augusztus 11., 6. p. Tagok között sorolták fel: Durand Félix iparfejlesztési felügyelőt, Lénárd Jenő filozófus-orientalistát, Mosony Lipótot, Tóbiás Frigyeszt, a Ganz-gyár képviselőjét.

¹¹⁴ *Pesti Napló*, 1918. augusztus 1., 10. p.; *8 Órai Újság*, 1918. augusztus 1., 4. p.

¹¹⁵ *Budapesti Hírlap*, 1913. március 21., 12. p.

¹¹⁶ *Vasárnapi Újság*, 1880. szeptember 5., 36. sz., 601. p.

¹¹⁷ *Fővárosi Lapok*, 1885. április 28., 637. p.

¹¹⁸ *A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem Almanachja az MCMVI – MCMVII. tan-évre*, Budapest, 1907, 48. p.

¹¹⁹ *Budapesti Hírlap*, 1906. november 10., 8. p.

¹²⁰ *Uo.*, 1913. március 21., 12. p.

¹²¹ *Uo.*, 1917. január 10., 8. p.

Kulturális és gazdasági tevékenység

Az 1906-os újraalapításakor az egyesület már nem csupán a helyi magyarok társasági és segélyező szervezete kívánt lenni, hanem új feladatokat is magára vállalt: a magyar kultúra ápolását és terjesztését.¹²² Ennek egyik legfontosabb eszköze a magyar nyelvtanfolyamok szervezése volt, amely nem pusztán a magyar kultúra népszerűsítését segítette, hanem a kulturális térnyerést is. Már 1906 telén elindították a nyelvtanfolyamot a magyarul nem tudó magyar állampolgárok, illetve a követségi és konzuli közös tisztviselők számára. A *Magyarország* c. lap cikke szerint ugyanis a külföldre szakadt magyarság nem beszélt magyarul, mert vagy elfelejtette, vagy mint külföldön született, soha nem is tudott. A nagy sikerre való tekintettel a következő években is elindultak a kurzusok, és „közkívánnak megfelelőig külön női tanfolyamot is” indítani akartak. Ingyenes magyar nyelvtanfolyamukon 1911-ben 11 fő tanult.¹²³

Ezekben az években már komoly állami támogatás is érkezett az egyesület részére, így gyarapodott az egyesület könyvtára is. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1907. évi július 26-i rendeleteivel a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Országos Tanácsa hatáskörébe tartozó népkönyvtárak „szaporítására” keretében Konstantinápolyban 1000 koronás népkönyvtár elhelyezéséről döntöttek; a török fővároson kívül külföldön ekkor csak Chicagóban létesült hasonló, tehát a törökországi egyesület az első között részesült a támogatásból.¹²⁴ A könyvtárak adományozásának érdekes mellékszála, hogy a Trieszti Magyar Kör 1908 februárjában mozgalmat indított a magyar ipar fejlesztése és a magyar export-cégek támogatása érdekében. A *Pesti Hírlap* véleménycikke továbbgondolva a javaslatot észrevételezte, hogy a költségvetés nem támogat magyar egyesületeket a világban. Azt is felvetette, hogy egy testület azonnal tudna segíteni a külföldi magyarokon, mégpedig a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, ami akár egész könyvtárakat is tudna ajándékozni. „Hogy a külföldi magyart megtartsuk magyarságában, a leghathatósabb és talán egyetlen eszköz – a magyar könyv. Ez láncolja hozzászánk érzését, gondolkozását, szellemét.” A cikk írója szerint az MKOT-nak tervszerűen el kellene látnia az összes magyar egyesületet könyvtárral.¹²⁵ Mint láttuk, a cikk írója nyitott kapukat döngtetett, hiszen a MKOT már elkezdte a külföldi magyarság támogatását és a későbbiekben is folytatták ezt. A beszámolók szerint Konstantinápolyban a népkönyvtár csak 1909-ben érke-

¹²² *Pesti Hírlap*, 1906. szeptember 27., 7–8. p.

¹²³ *Budapesti Hírlap*, 1907. március 15., 10. p.; *Magyarország*, 1907. január 20., 7. p.; *Budapesti Hírlap*, 1910. április 8., 10. p.; „... nem látunk semmit...”. Biró Lajos levelei és haditudósításai az első világháború éveiből. A szövegeket sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta és a bevezetőket írta: VARGA Katalin – VERES Miklós, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest 2017, 518. p.

¹²⁴ *Muzeumi és Könyvtári Értesítő*, 1907/2., 111. p.

¹²⁵ *Pesti Hírlap*, 1908. február 11., 12. p.

zett meg.¹²⁶ A *Budapesti Hírlap* szerint 1910-ben az MKOT újabb népkönyvtárt adományozott, de itt valószínűleg még csak a korábbi adományról lehetett szó, ugyanakkor a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Földrajzi és a Magyar Természettudományi Társulat is ajándékként megküldte a kiadványaikat. Az elnökség sikerrel kérvényezte az MKOT-t, hogy egy második sorozat népkönyvtárt is küldjenek számukra, és 1912-ben újabb 500 koronás könyvtárfejlesztési támogatást kaptak. Egy 1918-as beszámoló szerint az egyet gazdag könyvtárral rendelkezett, ahova magyar folyóiratok és a budapesti napilapok jártak.¹²⁷

A magyar kultúrát nem csak a könyvtár gyarapításával szolgálták, hanem minden évben a magyar-osztrák iskola legjobb növendékeinek magyar könyveket adományoztak, valamint igyekeztek magyar vonatkozású tárgyakkal is ellátni az intézményt.¹²⁸

1914 tavaszán felmerült egy magyar-osztrák ház építésének gondolata, ahol az összes magyar-osztrák jótékonyági egyesület, az egylet és az oszt-rák-magyar kamara is helyet kapott volna, mivel hasonló épületet már minden nagyobb nemzet épített a városban. A költségekre magyarországi gyűjtést akartak szervezni, de a háború megakadályozta a terv kivitelezését.¹²⁹ Az egylet 1917-ben felajánlotta, hogy áprilisban jótékonyági operaestet szervez-nének a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet javára, mégpedig egy jövőbeli saját épület első „tégláira”. A felajánlás azt sugallja, hogy a tervek között szerepelt egy saját intézeti ingatlan építése is, ami április végén, Bánffy Miklós és Teleki Pál konstantinápolyi tárgyalásaival kapott újabb megerősítést. A koncert megtartásához – tartva a török reakcióktól – Hekler kérte köz-igazgatási felettese, Klebersberg Kunó beleegyezését, amit ugyan megkapott, de az est ismeretlen okokból mégsem valósult meg.¹³⁰ Bánffy és Teleki 1917. április 20–28. között ugyanakkor a Keleti Kultúrközpont nevében Szófia érintésével a török fővárosba érkezett, mégpedig a Török–Magyar Barátság Háza ügyében. A németek által 1917-ben Konstantinápoly belvárosban megvalósít-tani tervezett Török–Német Barátság Háza projekt ötletét megirigylve a ma-gyar politikusok is a baráti társaság számára egy ház, s ennek mintájára és a török cserediákok elszállásolására egy hasonló budapesti épület felépítéséről kívántak tárgyalni a török féllel. Tiszteletükre a török kormánypárt, a Türk

¹²⁶ *Budapesti Hírlap*, 1910. április 8., 10. p.

¹²⁷ *Uo.*, 1910. április 8., 10. p.; *Uo.*, 1911. március 9., 10. p.; *Természettudományi Közlöny*, 1911., 208. p.; *Magyar Könyvszemle*, 22., 1914., 39. p.; *Délmagyarország*, 1918. augusztus 11., 6. p.

¹²⁸ *Budapesti Hírlap*, 1911. március 9., 10. p.; *Uo.*, 1912. május 1., 14. p.; *Pesti Hírlap*, 1912. április 25., 22. p.

¹²⁹ *Budapesti Hírlap*, 1914. március 15., 12. p.

¹³⁰ MTA BTK MI, MKCS C. I. 76/22.1. Hekler Antal ünnepi beszéde. Konstantinápoly, 1917. március 15.

Odzsai és a Magyar Egylet is fogadást adott.¹³¹ Bár a tervezett építkezés elmaradt, a barátság háza projekt részlegesen megvalósult: a Magyarországra küldeni kívánt török diákok magyar nyelvoktatásának támogatására és az 1916-ban megalakult Török–Magyar Baráti Társaság¹³² otthonaként a korábban a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet számára kibérelt ház – amiről időközben kiderült, hogy intézeti célra alkalmatlan –, 1917-ben kiutalásra került a magyar órákat tartó Avar Gyula és a baráti társaság számára.¹³³ A ház a központi Fátih kerület egyik újonnan kiépülő sugárútjának mentén, azon a szakaszon állt, amit 1917-ben ceremóniális keretek között neveztek át Magyar testvérek sugárújtára (Madzsar Kardesler Dzsádesszi).¹³⁴ Az ünnepségen Serref bej török kereskedelmiügyi miniszter mellett az egylet tiszteletbeli elnöke, Széchenyi Ödön és az elnök, Illés Zsigmond is megjelent.¹³⁵

Az 1906-os újjászervezés után az egylet tagjai között számos gazdasági szakembert találhatunk, ami világosan mutatja, hogy az egyéni erőfeszítések mellett a szervezet is egyre aktívabb szerepet vállalt a török–magyar gazdasági kapcsolatok fejlesztésében. Forrásainkban az egylet ilyen irányú tevékenységének csak az oktatási oldala jelenik meg. Egyrészt, a magyar kereskedelmi szakemberek képzését segítette az egylet a Keleti Akadémia növendékeinek szokásos konstantinápolyi kirándulásának támogatásával. 1911-ben az egylet titkára, Manovill elintézte, hogy a Keleti Akadémia 11. első éves hallgatóját Abdurrahman közoktatási miniszter rendeletére a híres *Galatasaray* iskolában helyezték el, majd pedig később a Dar-ül-Muallim tanítóképzőbe költözhettek át.¹³⁶ Másrészt a török–magyar kapcsolatokat oktatási–gazdasági eszközökkel is próbálták ösztönözni. Az 1909-ben Magyarországra érkező török kereskedők látogatását viszonzandó 1910 májusában magyar üzletemberek utaztak Konstantinápolyba. Az egyesület elnöksége, elsősorban Baumgarten és Manovill, megállapodott a magyar gyárosokkal és üzletemberekkel, hogy a török–magyar barátság ápolására fiatal törököket fognak fogadni a hazai gyárakban. Egyes korabeli sajtóbeszámolók szerint az ötlet Baumgartentől

¹³¹ *Pesti Hírlap*, 1917. május 1., 10. p.

¹³² A baráti társaságot Bánffy Miklós 1916. év eleji látogatásakor alapították azzal a céllal, hogy koordinálja a Magyarországra küldendő török diákok kiválasztását. Hasonló céllal 1917-ben Magyar Török Baráti Társaság is alakult, de a világháború végével mindkét szervezet megszűnt. Ahogy később utalni fogunk rá, a második világháború során politikai okból megkísérelték a Magyar–Török Baráti Társaság feltámasztását, de végül mindkét szervezet csak az 1990-es évek után vált ismét aktívvá.

¹³³ *Magyarország*, 1917. augusztus 1., 7. p.

¹³⁴ *Arşiv belgelerine göre Osmanlı'dan günümüze Türk–Macar ilişkileri*, İstanbul, 2016, 446–451. p.

¹³⁵ *Tolnai Világlapja*, 1917. november 1., 5. p.

¹³⁶ *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, 1911., 32. sz., 527. p.; *Budapesti Hírlap*, 1913. március 21., 12. p.

származott.¹³⁷ Már az első évben 16 török diák érkezett Magyarországra, akik nagyon kedvező fogadtatásban részesültek. Ezek az ifjak ráadásul magyar nyelvű tanfolyamon is részt vettek, amit az egyesület szervezett, de később Budapesten a Török–Magyar Kereskedelmi Társaskör bábáskodása mellett Török–Magyar Iskola is nyílt a diákok és más érdeklődők számára¹³⁸

1912-ben azt tervezték, hogy a török vallás- és közoktatásügyi minisztériumot és a kereskedelemügyi minisztert felkérjük, hogy a Magyarországra küldendő tanulókat kötelezzék az októberben induló magyar tanfolyamon való részvételre.¹³⁹ A program annyira sikeresnek bizonyult, hogy 1913-ban Konstantinápolyban egy Tahszil Szanaji Dszemijeti (Iparoktatási Társaság) nevű szervezet alakult meg, amely magára vállalta a jelentkezők kiválogatását és kiküldetési költségeiknek viselését is.¹⁴⁰ Ebben az évben 15-en érkeztek Törökországból, azonban a magyar pénzügyminisztérium ismeretlen okból megvonta támogatását, így az Országos Iparegyesület is kivonult a programból.¹⁴¹ Manovill 1915-ben ismét azzal a kéréssel fordult az Országos Iparegyesülethez, hogy segítsenek a török ifjak budapesti gyárakban történő elhelyezésében, ám az Iparegyesület sajnálattal azt írta, hogy „erkölcsi támogatásra mindenkor készséggel hajlandók vagyunk, azonban az anyagi segélyezést beszüntettük és ebben az irányban újabb áldozatokra alapunk nincs.”¹⁴² A török diákok magyar oktatását végül a Keleti Kultúrközpont vette át 1916-ban, melynek következtében közel 200 ifjú tanult hazánkban az elkövetkező években.¹⁴³

A kulturális támogatás mellett még egy fontos pénzügyi támogatás érkezett a magyar államtól: a belügyminisztérium a kivándorlási alapból 1907-től

¹³⁷ *Budapesti Hírlap*, 1914. április 24., 13. p.

¹³⁸ A látogatásra részletesen: *Magyar Ipar*, 1910. május 8., 437–439. p.; *Pesti Hírlap*, 1910. május 4., 13. p.; *Budapesti Hírlap*, 1911. március 9., 10. p.; *Budapesti Hírlap*, 1914. április 24., 13. p. A magyar üzletemberek látogatása során tanúsított érdemeikért a szultán Baumgartent a Medzsidiye-rend harmad-, Manovillt pedig negyedik osztályú rendjellel tüntette ki. *Budapesti Hírlap*, 1911. augusztus 17., 9. p.; *Budapesti Hírlap*, 1913. április 12., 10. p., Királyi jóváhagyása: *Budapesti Közlöny*, 1913. szeptember 24., 1. p. A Török–Magyar Társaskör és a Török–Magyar Iskolára vonatkozóan L.: FODOR Gábor: „Mily varázshatású volna reá nézve...” Magyar–török kapcsolatok a turanizmus árnyékában a 19. század második felétől az első világháborúig, In: *Az Oszmán Birodalom története*, Szerk.: FRANK Tibor, megjelenés alatt.

¹³⁹ *Budapesti Hírlap*, 1912. május 1., 14. p.; *Pesti Hírlap*, 1912. április 25., 22. p.

¹⁴⁰ *Magyar Ipar*, 1913. augusztus 31., 35. sz., 891. p.

¹⁴¹ *Uo.*, 1914. december 27., 52. sz., 6–8. p.

¹⁴² *Uo.*, 1915. augusztus 22., 34. sz., 582. p.

¹⁴³ FARKAS Ildikó: *A turanizmus*, PhD értekezés, ELTE BTK Török Filológiai Tanszék, Budapest, 2001, 73–74. p.

kezdve folyósított rendszeresen támogatást az egyesület számára.¹⁴⁴ Az alapról előbb a kivándorlásról szóló 1903. évi IV. törvénycikk, majd pedig az 1909. évi II. törvénycikk rendelkezett. A törvény értelmében az alap feladata elsősorban a „hazájukba visszatérni szándékozó vagyontalanok útiköltségeinek részben vagy egészben fedezésére, továbbá a kivándorlottaknak a külföldön való útbaigazítására, munkával ellátására, részükre menedékhelyek létesítésére, jótékony célokra, vallási és szellemi szükségleteik istápolására külön alap létesítendő.” A sajnós csak a sajtóból ismert egyleti éves beszámolók rendre hírt is adtak a segélyezési, illetve a segítségnyújtási tevékenységükről. A *Magyarország* c. lap névtelen szerzője felrótta azonban, hogy a kivándoroltak nagy számához és a kivándorlási alap komoly bevételeihez képest a kormány meglehetősen szűkmarkúan támogatja a külföldi magyar szervezeteket, köztük a konstantinápolyi egyesület is.¹⁴⁵ A kivándorlás annyira valós probléma volt az Oszmán Birodalom irányába is, amely az egylettől segítséget kérők növekvő számában jelentkezhett, hogy Manovill a *Pesti Hírlap* útján is figyelmeztette honfitársait: kellő anyagiak hiányában, „könnyelműen” ne vándoroljanak ki Keletre és ne szaporítsák a koldusok számát.¹⁴⁶ 1912-ben már a Monarchia horvát és bosnyák lakóit is támogatták.¹⁴⁷ Azonban a politika egy idő után, különösen a világháborús szövetségi rendszer hatására, már komoly keleti magyar diaszpóráról és ennek segítségével a hagyományos angol és francia hatást ellensúlyozandó magyar kulturális behatolásról ábrándozott, ezért az oszmán fővárosban felállított Magyar Iskola mellett jeruzsálemi és konstantinápolyi hospíciumokra, tudományos intézetekre és egyes vallási helyek átvételére is születtek tervek.¹⁴⁸

¹⁴⁴ A m. kir. kormány 1907. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv, Budapest, 1909, Athenaeum, 16. p. A támogatás mértéke ebben az évben ismeretlen.

¹⁴⁵ Magyarország, 1914. március 13., 2. p.

¹⁴⁶ Pesti Hírlap, 1908. február 21., 13. p.

¹⁴⁷ Budapesti Hírlap, 1913. március 21., 12. p.

¹⁴⁸ Részletesebben L.: FODOR: i.m., 99. p., CSORBA-FODOR: i.m., 330–336. p.

A kivándorlási alapból nyújtott támogatások

Év	Összeg
1907	ismeretlen összeg ¹⁴⁹
1908	-
1909	ismeretlen összeg ¹⁵⁰
1910	ismeretlen összeg ¹⁵¹
1911	1200 Korona ¹⁵²
1912	1200 Korona ¹⁵³
1913	1200 Korona ¹⁵⁴
1914	1200 Korona ¹⁵⁵
1915–1918	ismeretlen összeg ¹⁵⁶

A negyvennyolcas emigránsok által alapított konstantinápolyi magyar egylet az üldöztetéstől, széteséstől, a gyanakvason át, a többszörös felbomlástól és újjáalakításokon keresztül eljutott a korszak végére odáig, hogy a legnevesebb helyi magyarok adták a nevüket hozzá, rendszeresen látogatták a Monarchia diplomatai és az oszmán előkelőségek, összejöveteleiről nem csak a hazai, de a török sajtó is beszámolt, és a szervezet állami támogatásban részesült. A háborús vereség azonban szétverte ezt is. 1918-ban, a fegyverszünet aláírását követően az antant eredetileg a központi hatalmak minden állampolgárát ki akarta utasítani, de a nagy létszámra való tekintettel sokáig csak a németek és osztrákok sorsa nem volt kérdéses, a magyarok még reménykedhettek. Az olasz parancsnokság megérkeztét követően azonban a magyaroknak is távozniuk kellett. Sokan még a repatriálások előtt elhagyták a várost, 1918 decemberében a diplomáciai kart küldték haza, majd az év végén 55 civilt, 1919 januárjában 200, áprilisban pedig további 170 személyt, köztük a maradék konzuli személyzetet, a német iskolák tanárait és papjait. 1919 januárjában

¹⁴⁹ A m. kir. kormány 1907. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv, Athenaeum, Budapest, 1909, 16. p.

¹⁵⁰ A m. kir. kormány 1909. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv, Athenaeum, Budapest, 1910, 17. p.

¹⁵¹ A m. kir. kormány 1910. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv, Athenaeum, Budapest, 1911, 15. p.

¹⁵² A m. kir. kormány 1911. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv, Athenaeum, Budapest, 1912, 16. p.

¹⁵³ A m. kir. kormány 1912. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv, Athenaeum, Budapest, 1914, 19. p.

¹⁵⁴ A m. kir. kormány 1913. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv, Athenaeum, Budapest, 1915, 21. p.

¹⁵⁵ A m. kir. kormány 1914. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv, Athenaeum, Budapest, 1916, 34. p.

¹⁵⁶ A m. kir. kormány 1915–1918. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv, Athenaeum, Budapest, 1924, 21. p.

toloncolták ki az egyesület korszakunkban utolsó elnökét, Illés Zsigmondot is.¹⁵⁷ Ezzel nemcsak az egyesület, hanem a konstantinápolyi magyar kolónia egyik legfontosabb korszaka is lezárult.

Reneszánsz: az I. világháború után

Isztambul

A Konstantinápolyi Magyar Egylet első világháború utáni történetére vonatkozó forrásaink meglehetősen töredékesek, így a kevés levéltári anyag mellett leginkább a magyar és a török napilapok híreire, illetve néhány visszaemlékezésre támaszkodhatunk. Az egyesület és a konstantinápolyi magyarság életében természetesen választóvonal volt a város antant megszállása, melynek következtében – mint láttuk – a legtöbb magyarnak – az osztrákokkal és németekkel egyetemben – el kellett hagynia a várost. Így tett többek között Oroszlán Zoltán, a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet titkára, a Györfy-féle expedíció tagjai, vagy éppen a követség osztrák és magyar alkalmazottai. Az Isztambulban¹⁵⁸ maradók között jórészt azokat találjuk, akiknek görög-róm felesége vagy családtagja miatt felmentést adtak a megszálló hatalmak, így Széchenyi Ödönt vagy Hegyei Gézát. De Kriszt Béla, a keleti vasutak igazgatója és Edenburg Armand fogorvos is a városban maradt és vezette tovább az egyesületet, és egyes sajtóhírek szerint a magyar kormány és a svéd Nansen Hilfe mellett ők voltak azok, akik az Isztambulban ragadt vagy oda érkező magyar hadifoglyoknak naponta két tejkonzervet és egy kiló kenyeret adtak.¹⁵⁹ Ugyanakkor hivatalosan az egyesületet a megszálló csapatok utasítására feloszlatták, vagyonából csupán a könyvtár egy részét, néhány képet és némi konyhafelszerelést sikerült megmentenie néhány lelkes tagnak – feltételezhetően Krisztéknek –, míg pénzvagyona a devalváció miatt szinte teljesen elveszítette értékét.¹⁶⁰ További nehézséget okozott, hogy 1919-ben az izmiri görög partraszállást követően kitört a török függetlenségi háború, mely változó intenzitással ugyan, de 1922-ig folytatódott. A végül épp a teljes török győzelemmel zárult összecsapások lezárásakor azonban az egyesület korábbi támasza és tiszteletbeli elnöke, Gróf Széchenyi Ödön elhunyt, temetése – a kor-

¹⁵⁷ SAMSINGER, Elmar: „Nur im Geschäft begegnen einander die Landeskinder”. Von Bankiers und Mädchenhändlern – who was who in der Österreicher-Kolonie Konstantinopel, In: *Österreich in Istanbul II. K. (u.) K. Präsenz im Osmanischen Reich*, LIT Verlag, Wien, 2017, 51. p.; *Pesti Hírlap*, 1919. január 22., 4. p.

¹⁵⁸ A dolgozat második felében – összhangban a korszakra vonatkozó nemzetközi irodalommal – Konstantinápoly helyett már az Isztambul elnevezést használjuk, mely az 1920-as évektől vált nemzetközileg is elfogadottá.

¹⁵⁹ A magyar hadifogoly útja, *Világ*, 1921. szeptember 18., 3. p.

¹⁶⁰ RÁDY Albert: Az Isztambuli Magyar Egyesület, *Magyar Külpolitika*, 1932. január, 8–9. p.

szak lehetőségeihez mérten – megmozgatta az Isztambulban élő magyar és a magyarokkal rokonszenvező török közösséget. A szertartáson többek között beszédet mondott dr. Páris Ágoston ügyvéd, a magyar kolónia oszlopos tagja, de részt vettek azon a korábban Magyarországon tanult török diákok is.¹⁶¹

Vannak arra utaló jelek, hogy a török függetlenségi háború lezárultát, illetve a Török Köztársaság 1923. október 29-i kikiáltását és a Magyarországgal megkötött barátsági egyezmény aláírását követő évben kezdődhetett meg az egylet újrászervezése, melyben aktív szerepet játszottak a régi kolónia tagjai, így Páris mellett Edenburg Armand, illetve anyagilag támogatta azt az 1924 nyarán kinevezett magyar követ, Tahy László.¹⁶² Edenburg azonban 1926 elején elhunyt, temetésén Tahy mellett már az egyesület nevében vett részt Kriszt Béla elnök, Strauss Aurél és dr. Medriczky Andor.¹⁶³ Sőt, a temetésről szóló hír mellett az MTI arról is beszámolt, hogy az egyesület 1925 tavaszán több év szünet után ismét megalakult és 1925. január 30-án Tahy követ részvételével az új székhely megnyitására is sor került a magyar kolónia és „a török ifjúságnak élénk részvételével.”¹⁶⁴ Sajnos az épület helyszínével kapcsolatosan semmilyen információra nem bukkantunk.

A levéltári adatok alapján a Hungária Konstantinápolyi Magyar Egyesület hivatalos bejegyzésére 1925. április 12-én került sor. Az alapítás egybeesett a Török Köztársaságba beáramló és ott munkát kereső magyarok megjelenésével is. Az alapszabály így leszögezte, hogy az egyesület célja „a Törökországban élő minden rendbeli magyarok tömörítése, társadalmi szervezése, szellemi művelődésük elősegítése, a magyar kultúra propagálása, nagyszámú szociális munka kiépítése, az arra szoruló és érdemes törökországi magyar erkölcsi és anyagi támogatása, a magyar–török testvériség ápolása, a magyar–török kulturális és gazdasági kapcsolatok szorosabbá-tételén való közremű-

¹⁶¹ Turán, *A Turáni Társaság Folyóirata*, 1922., 131. p. „A Magyarországon tanult török ifjak ugyanis, mint bennünket értesítenek, kötelességüknek érezték, hogy a temetésen testületileg részt vegyenek s nevükben Mehmed Hadi okl. gazdasz magyar nyelvű beszédben búcsúztatta el a török testvérnépnél második hazára lelt magyar arisztokratát.” *A Pesti Hírlap* gyászjelentésében keserűen kiemelte: „Idegenben halt meg a legnagyobb magyar fia, mert idehaza gróf létére munkájából nem tudott megélni.” *Pesti Hírlap*, 1922. április 5., 6. p. Párisal kapcsolatban feltételezhetjük, hogy ő is Isztambulban maradhatott az antant megszállás után, vagy legalábbis hamar sikerült neki visszatérnie. L.: Dr. Vitéz RONCSIK Jenő: *Gróf Széchenyi Ödön*, Magyar Országos Tűzoltó Szövetség, Debrecen, 1938, 364. p.

¹⁶² Tahy László, aki korábban dolgozott a Monarchia bagdadi, moszuli és isztambuli konzulátusán is, 1924–1933 között volt követ Törökországban. Székhelye először Isztambulban volt, majd 1932-től Ankarában. További részleteket L.: OLÁH Péter: *A török-magyar kapcsolatok alakulása egy diplomata szemével – Tahy László ankarai követ munkássága (1924–1933)*, *Keletkutatás*, 2015. tavasz, 93–104. p.

¹⁶³ MOL, Sajtó Levéltár, MTI „könyomatos” hírek, 1926. február 13.

¹⁶⁴ MOL, Sajtó Levéltár, MTI „könyomatos” hírek, 1926. február 13. Itt minden bizonnyal a Magyar Iskolát Végzett Törökök Egyesülete tagjaira kell gondolnunk, akik Széchenyi Ödön temetésén is megjelentek.

ködés, török, illetve magyar tanfolyamok szervezése.”¹⁶⁵ Emellett kimondta, hogy az egyesület klubhelységet és könyvtárat tart fenn, valamint lehetősége szerint munkanyilvántartást és munkaközvetítő-irodát, sőt, munkásszállást létesít. Az alapszabály a tagok között megkülönböztetett alapító, rendes, tiszteletbeli és szakosztályi tagokat. Az egyesület vezetését az elnök, illetve a titkár mellett egy pénztárnok, hat választmányi tag és két póttag látta el. Havonta került sor választmányi ülésre, míg évente egy közgyűlés volt előírányozva. Az alapszabály végül a tagok és a vezetés jogait és kötelezettségeit is rögzítette. Az elnöki tisztséget – mint korábban már utaltunk rá – Kriszt Béla, a Keleti Vasutak technikai igazgatója töltötte be, az alelnök az aksehiri gazdaság főmérnöke, Rády Albert lett, míg a titkári pozícióra dr. Medriczky Andor újságíró került. Az alapszabály emellett leszögezte azt is, hogy az egyesület politikával nem foglalkozik, ugyanakkor más városokban fiókokat állíthat fel, ahogy erre később Ankarában sor is került. Mint látható, az egyesület alapvetően tovább vitte elődei célkitűzéseit: politikamentes társadalmi-kulturális szervezatként definiálva magát, amely a török–magyar gazdasági kapcsolatok erősítésén is dolgozik, és a rászorulókat és munkások támogatása sem volt idegen a társaságtól, azonban ez utóbbiak lettek az igazán meghatározó feladatok az egyesület működése során a következő két évtizedben.¹⁶⁶

A hivatalos megalakulást az egyesület egy nagyszabású bál keretében ünnepelte meg. Az 1925. május 2-án a Grand Rue de Pera sugárúton (ma Isztiklal dzsaddeszi/Függetlenség sugárút) fekvő elegáns Tokatlian Hotel dísztermében megrendezett eseményen a hosszú idő után újra koncertező Hegyei Géza többek között Chopin és Liszt darabokkal szórakoztatta a nagyérdeműt. Az estélyen Tahy követ mellett részt vettek többek között az amerikai, belga, olasz, német, osztrák, angol, bolgár és perzsa követségek különböző rangú képviselői, a török társasági élet ismert szereplői és az egyesület tagjai. Közülük a cikk név szerint Kriszt és Rády mellett a Hegyei családot, az Oszmán Banknál dolgozó Taib Köpét, dr. Bíró Lajos tudóst, dr. Páris Ágoston ügyvédet és az Édenburg család tagjait említette.¹⁶⁷

1926 elején azonban az isztambuli magyar közösség egy újabb támaszát veszítette el. Elhunyt a világháború előtti évek másik meghatározó egyénisége, Hegyei Géza, akinek a temetése – Széchenyiéhez hasonlóan – ismét lehetőséget adott a magyar–török barátság kifejezésére és a magyar közösség megmozdulására, de a frissen felállított zenei konzervatórium is a hatalmas

¹⁶⁵ A Hungária Konstantinápolyi Magyar Egyesület alapszabálya. MNL K 79 73. cs 1928–1935 17/3 tétel.

¹⁶⁶ Arról azonban nem tudunk, hogy az egyesület szervezett volna magyar nyelvtanfolyamokat.

¹⁶⁷ dr. MEDRICZKY Andor: A Konstantinápolyi Magyar Egyesület bemutatkozása, *Pesti Hírlap*, 1925. május 14., 4. p.

koszorúval emlékezett meg az elhunytól.¹⁶⁸ Az élet azonban ment tovább, így az isztambuli egyesület – az alapszabályban lefektetetteknek megfelelően –, igyekezett a törökországi magyar munkások szószólója is lenni. Így 1926 tavaszán magyarországi újságcikkekben kérték a magyar munkásokat, hogy ne jöjjenek Törökországba, hiszen ott már csak korlátozottan van munkalehetőség, így az ácsok és kőművesek talán, de a vasipari munkások szinte biztosan nem találnak állást.¹⁶⁹ A munka nélkül maradókat a követség segítségével – korabeli szóhasználattal – „transzporttal” szállították haza.

4. kép

Kriszt Béla,

az Isztambuli Magyar Egyesület elnöke

Kriszt Béla, az isztambuli Magyar Egyesület elnöke

Forrás: Magyar Külpolitika, 1932. január, 8. p.

5. kép

Rády Albert,

az Isztambuli Magyar Egyesület alelnöke

Rády Albert, az isztambuli Magyar Egyesület alelnöke.

Forrás: Magyar Külpolitika, 1932. január, 9. p.

Az 1929-ben kezdődő világgazdasági válság tovább rontott az egyébként sem túl rózsás helyzeten, így ekkor már a magyar hatóságok is felhívást tettek közzé, hogy ne állítsanak ki további útlevelet Törökországba, hiszen folyamatosan növekszik a munkanélküliség, így a külföldiekre kitoloncolás vár. Az ennek ellenére útnak induló, munka nélkül tengődő, olykor illegális ügyletekbe keveredő, romos épületekben meghúzódó és a magyarság rossz hírét keltező honfitársainkról később keserű hangú cikkek is napvilágot láttak, melyek

¹⁶⁸ *Pesti Hírlap*, 1926. február 28., 12. p. A Köpe családról később részletesen is szólunk.

¹⁶⁹ *Uo.*, 1926. április 2., 17. p.

kapcsán a magyar egyesület kért helyreigazítást, kiemelve, hogy a néhány negatív eset mellett a Törökországban dolgozó magyarok többsége tisztességesen keresi a kenyerét.¹⁷⁰

Az *Előrs* című újság 1929-ben kb. 3000-re tette a törökországi magyarok számát, akik főleg a nagyobb városokban éltek, így Isztambulban, Ankarában, Izmirben, Adanában és Szamszunban. Ezzel szemben a később még idézett Vendel János jezsuita szerzetes 15 ezer, főleg kétkezi munkásokból álló magyar közösségről adott számot, ugyanakkor a későbbi jelentések szerint Ankarában 1000–1100, más adatok szerint 5–600 magyar pasztorizációjára volt szükség.¹⁷¹ Az 1930-as években behívott újabb magyar szakemberekkel együtt ugyanakkor az évtized közepére a magyar számított a legnépesebb vendégmunkás csoportnak az új török fővárosban.¹⁷² Az *Előrs* cikke mindenestre kárhoztatta a magyarok passzivitását és felrótta, hogy csak az isztambuli egyesület működik (holott ekkor már az ankarai is aktív volt, lásd később) és további kultúrintézetekre és egyletekre lenne szükség ahhoz, hogy összetartsák a közösséget és munkát közvetítsenek a frissen érkezetteknek, akik közül sokan szerb és román útlevéllal bíró magyarok. A cikk érvelésének érdekessége, hogy ugyanazt a víziót fogalmazta meg, mint ami már a háború előtti és alatti magyar közgondolkodásban is megfigyelhető volt, mégpedig, hogy Törökország lehet a jövőben az új Amerika, így aktív magyar közösségi szerepvállalásra lenne szükség ahhoz, hogy a nagy számban oda érkező munkások ne veszítsék el identitásukat és ezáltal egyfajta magyar kolónia jöhessen ott létre.¹⁷³ Az érvelés azonban több helyen is sántított.

Egyrészt, mint láthattuk, az Isztambuli Magyar Egyesület próbált volna segíteni a kiérkező munkásoknak, ám az álláshelyek száma, különösen 1929 után, folyamatosan csökkent. Másrészt ott találjuk őket a fontosabb magyar vonatkozású programok szervezésében is. A megalakulás utáni évben az augusztus 20-i követségi szentmise és fogadás után az egyesület adott szerény keretek között vacsorát „Kostyelik magyar vendéglős éttermében.”¹⁷⁴ Az elnök Kriszt és az alelnök Rády hiányában dr. Medriczky titkár üdvözölte a Tahy követet képviselő báró Villani Lajos ügyvivőt és a jelenlévőket, illetve felszólalt a városban tartózkodó Pröhle Vilmos turkológus is, majd csárdás

¹⁷⁰ Magyar világ Törökországban, *Az Est*, 1932. december 10.; A magyar egyesület válasza, *Az Est*, 1933. január 18., 8. p. A dolog hátterét részletesen L.: SARAL, Emre: A Foreign Labor Force in Early Republican Turkey: The Case of Hungarian Migrant Workers, *Hungarian Historical Review*, 3/2017, 597–623. p.

¹⁷¹ MOLNÁR Antal: A Szentsek, a magyar jezsuiták és egy törökországi tudományos intézet alapításának terve (1930–1934), In: FEJÉRDY András (szerk.): *Magyarország és a Szentsek diplomáciai kapcsolatai. 1920–2015*, METEM könyvek 84., Róma–Budapest, 2015, 178–179. p.

¹⁷² VAJTA Ferenc: *Istanbul kulisszái mögött*, Stádium Sajtóvállalat Rt., Budapest, 1942, 80. p.

¹⁷³ Magyarok Törökországban, *Előrs*, 1929. augusztus 24., 12. p.

¹⁷⁴ Magyar ünnep Sztambulban, *Magyarság*, 1926. augusztus 25., 4. p.

kíséretében mulatott „a munkásosztály és az intelligencia.”¹⁷⁵ 1927-ben is az egyesület adott díszvacsorát a török nagyvárosban vendégeskedő esztergomi bencés cserkészeknek, akiket Tahy rendkívüli és meghatalmazott követ fogadott.¹⁷⁶ Bethlen István miniszterelnök 1930-as törökországi látogatásán rövid isztambuli megállója során a helyi kormányzó, a főparancsnok és a rendőrfőnök mellett Kriszt Béla, az egyesület elnöke köszöntötte őt a Sirkedzsi pályaudvaron.¹⁷⁷ Sőt, 1930 júniusában hivatalosan az első világháborúban elesett magyar katonák emlékére, de gyakorlatilag a trianoni tragédia 10. évfordulójára emlékoszlopot állítottak Isztambul Ferikőj katolikus temetőjében, melyre a Hiszekegy sorai kerültek felvételre.¹⁷⁸ A megnyitón Tahy követ mellett a városban dolgozó magyar kalaposok és sörgyári munkások is megjelentek, míg a követ mellett az egyesület elnöke szólalt fel az ünnepségen.¹⁷⁹ De a hivatalos delegációk és események mellett az Isztambulba vetődő magyarok is számíthattak az egyesület vendégszeretetére. Bár az 1920-as évek végén körülbelül 80 taggal bíró civil szerveződés a következő évek alatt többször volt kénytelen költözni, mindegyik helyszínen igyekeztek magyaros vendéglátást nyújtani a betérő vendégeknek, újságíróknak. Az *Ellenzék* című újság beszámolója szerint a Sztambul utca 17. szám alatt található zöld, egyesületi épületben magyar étterem is működött, ahol Kozsik Ferenc személyében magyar főúr szolgálta fel a fogásokat.¹⁸⁰ Az egyesület vezetésében ekkor a beszámolók szerint Kriszt és Rády Albert mellett Fischer László titkárként, egy bizonyos Bors gazdasági tanácsosként, míg Mihnya Gábor szabómester az egyet „gazdájaként” vállalt szerepet.¹⁸¹ Bár Isztambul Pera városrészében Sztambul nevű utca ekkoriban nem volt, így bizonyosan elírásról vagy félrehallásról lehet szó, egy következő évből származó török újsághirdetésből tudjuk, hogy az egyesület éves közgyűlésére a Tepebasi utca 19. szám alatt került sor, így feltételezhetjük, hogy ekkoriban itt volt a társaság székhelye. Hogy az egyesületi székhellyel kapcsolatos zavarokat tovább fokozzuk, meg kell említeni, hogy egy 1931 őszi látogatás beszámolójában dr. Barna János már Alion utca 6. számon említi a társaság székhelyét, mely a forgalmas Isztiklál sugárút mellett található.¹⁸²

¹⁷⁵ Uo.

¹⁷⁶ *Kis Újság*, 1927. július 20., 5. p.

¹⁷⁷ *Új Barázda*, 1930. október 28., 3. p.

¹⁷⁸ Az emlékművet ugyanabban a temetőben állították fel, ahol Gróf Széchenyi Ödön és Hegyei Géza is nyugodott. Az oszlop azóta sajnos eltűnt, helyét nem sikerült pontosan azonosítanunk, hiába próbáltunk a nyomára lelteni a temetőt fenntartó Vatikáni Nunciatúra segítségével.

¹⁷⁹ *8 Órai Újság*, 1930. június 13., 7. p.

¹⁸⁰ Talán azonos a fentebb említett Kostyelikkel.

¹⁸¹ *Ellenzék*, 1930. április 20., 10–11. p. A cikkből az is kiderül többek között, hogy egy Tuzsik Mihály nevű ember épp Vácra a Szentföldre tartva rövid pihenőt tartott az egyesület székházában.

¹⁸² Ma: *Alyon geçidi* / Aljon átjáró.

6. kép
Az Alion utca (Alyon geçidi) mai látképe

Forrás: Fodor Gábor felvétele.

Ugyanakkor a cikk azt is megemlíti, hogy frissen költöztek át a négyemeletes épületbe, de kitér a korábban említett magyar vendéglősre, illetve Kriszt Béla elnökre és Rády Albert alelnökre is.¹⁸³ Rády beszámolója szerint ekkor az

¹⁸³ Dr. BARNA János: Rokonnépek földjén, *Palota-Újpest*, 1931. október 3., 3–4. p. A hivatalos programokon és a koszorúzáson az isztambuli főkonzulátus részéről Moran Rezső és Mayler Ede vett részt, míg a delegáció a *Galatasaray* Líceum épületében lakott. Végül őket is, mint a korábbi cserkész küldöttséget, Tahy követ látta vendégül az akkor még az osztrákokkal közösen használt Jenikőj Palotában.

egyesületnek 118 tagja volt – köztük 21 török pártoló tag –, akik heti összejöveteleket és havi társasvacsorákat szerveztek. Emellett a könyvtár nyújtotta lehetőségekkel, így napilapok és folyóiratok olvasásával, előadások és koncertek, valamint sakk- és pingpong versenyek szervezésével is foglalatoskodtak. Az ifjak és a munkások nevelésére pedig cserkészcsapatot, dalárdát és sport- és birkózó csapatot működtettek.¹⁸⁴ A cserkészek vezetője a Barna-féle küldöttséget is fogadó Vendel János jezsuita szerzetes volt, aki 1930-ban érkezett Törökországba a Turáni Társaság támogatásával, majd lett évtizedeken át a törökországi magyarok egyik lelki támasza. Neve leginkább a nyaranta Mudanja és Bursza környéki magyar gyermektáborok megszervezése és a helyi cserkészmozgalomban betöltött szerepe miatt vált ismerté.¹⁸⁵

A később még többször idézett, az egyesületben hosszú időn át alelnöki pozíciót betöltő kalapgyáros, Ürményházi József gyermeke, Attila a következőképpen emlékezett rá: „A magyar kolónia egyik kulcsfigurája, vezetője volt a főtisztelendő atya, páter Vendel János. Jezsuita lelkipásztorunkat nagyon tiszteltük. Páter Vendelnek vasárnapokon rendszeresen az Ayazpasai templomban¹⁸⁶ megtartott magyar szentmiséi nemcsak az istentisztelet helyszínei voltak, hanem utána az udvarban jelentős társadalmi eseményeké is. Ragyogó szónok, igen hatásos prédikátor volt. Nagy tudása, bölcsessége még a nem keresztényeket, illetve a zsidó vallású magyarokat is vonzotta. A 12 éven felüli magyar diákoknak az általa vezetett iskolában Magyarország történetét tanította. Nyaranta az ifjúsági magyar táborokat is lelkesen szervezte. Szüleinknek az erkölcsi szabályok szigorú megtartását, kulturális hagyományaink, főleg a magyar nyelv gyakorlását, őrzését hangsúlyozta. »Mi Szent István, Szent László és Kossuth népe vagyunk« emlegette, amikor erre alkalom adódott. Társasági összejöveteleinken mindig szívesen látott vendég volt.”¹⁸⁷

Vendel emellett a cserkészek és iskolás csoportok fogadásában is aktív szerepet vállalt, így a pécsi jezsuita atya, Polonyi Ferenc vezette gyerekcsapatnak is segített 1930-as isztambuli kirándulásuk alkalmával, illetve ugyanezen év-

¹⁸⁴ RÁDY: *i.m.*, 8–9. p.

¹⁸⁵ Az életére és munkásságára vonatkozó rövid összefoglalást L.: KÖVECSI-OLÁH Péter: *Török–Magyar diplomáciai kapcsolatok a két világháború között (1920–1945)*, Kiadatlan doktori értekezés, ELTE BTK, 2018, 74–79. p.; Vendel 1928-tól tanult latin–történelem szakon a Pázmány Péter Tudományegyetemen, majd Németh Gyula támogatásával a török szakra is áthallgatott. Eredetileg tanulmányi és kutatási céllal 1930. január 8-án érkezett meg Isztambulba. Néhány évet Ankarában is szolgált, ideje nagy részét azonban Isztambulban töltötte. A többi magyar jezsuita atyával közösen a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet mintájára oktatási és tudományos központot akart létre hozni, de ez végül nem járt sikerrel. MOLNÁR: *i.m.*, 177–188. p.

¹⁸⁶ A mai Német Szövetségi Köztársaság Főkonzulátusának épülete alatti utcában található Ájázpasai templom és melléképülete volt a törökországi jezsuiták központja. Az épületet 1982-ben üritették ki és kapta azt meg a szír katolikus egyház.

¹⁸⁷ ÜRMÉNYHÁZI Attila: A megszűnt isztambuli Magyar Egyesület egykori tagja. F. Tóth Tibor riportja, *Török Füzetek*, 2001/1., 11–13. p.

ben Magyarországra is vitt egy kisebb törökországi magyar cserkészcsapatot.¹⁸⁸

A világválság utáni szűk esztendők azonban úgy tűnik, hogy az egyesület és annak tagjait is mélyen érintették annak ellenére, hogy az 1930-as évek első felében a török–magyar politikai kapcsolatok megélénkültek. Egy 1933-as cikk szerint az ankaraiakkal egyetemben az isztambuli szervezet az államtól havi 50 török fontot kapott, melyet csak az épület egy részének az osztrák egyesület számára történő kiadásából befolyó 30 fonttal tudtak kiegészíteni, mely azonban így sem tette lehetővé a nélkülözők támogatását, így elsősorban a szegényebb sorsú gyermekek számára vártak könyvadományokat otthonról. Egyébiránt az egyesületet az elnök Kriszt mellett ekkoriban az idős ügyvéd, dr. Páris Ágost alelnök, illetve Kovács József titkár – civilben tornatanár – vezették.¹⁸⁹

Bár a következő évekből nagyon kevés forrás áll rendelkezésünkre, ám annál értékesebb személyes beszámolók maradtak fenn a gyermekként az egyesületben megfordult helyi magyaroktól. Az 1930-as években a Törökországban dolgozó magyarok száma először csökkent, majd a náci Németországból elmenekült magyar (és német) zsidó tudósok és más menekültek törökországi befogadása, valamint a török–magyar politikai közeledés után magasan képzett magyar szakemberek meghívása és állami alkalmazása révén az egyesület(ek) sorsa inkább felfelé ívelt. 1937-ben Lányi László, az isztambuli egyesület titkára már 450 tagról, illetve egy szép egyesületi helységről számolt be, ahol színpadot szereltek fel és legutóbb a *Gyimesi vadkirályok* című darabot adták elő. A helyszín ekkor már a későbbi évtizedekben is használt, az Isztiklál sugárút 108. szám alatt található Luxemburg Apartmanbeli első emeleti lakás lehetett.

A közművelődési előadások szervezése mellett jótékonykodni is volt erejük, így karácsonykor például 50 szegénysorsú magyar gyermeket ruháztak fel. Az egyesület ekkor főleg vas- és famunkásokból állt, bár értelmiségiek is szép számmal voltak, így többek között az elnök „Kovács kapitány”, egy hajózási társaság vezető tisztségviselője, illetve a 87 éves doyen, dr. Páris. Az 1935-ben kormányfőtanácsosi címmel felruházott Kriszt ekkor már csak tiszteletbeli elnökként szolgált.¹⁹⁰ Az egyesület azonban nem feledkezett meg a múlt ápolásáról sem, így II. Rákóczi Ferenc születésének 250. évfordulója alkalmából szentmisét szerveztek a hamvakat egykor rejtő Szent Benedek templomban, 1933-tól pedig a Gömbös Gyula miniszterelnök által megnyitott

¹⁸⁸ POLONYI Ferenc: *Letűnt világok romjain. Utirajz*, Pécs, 1931, 81. p. A beszámolóban Polonyi azt is megemlíti, hogy több ízben a Magyar Egyletben ettek, ahol „jó magyar kosztot” éltek.

¹⁸⁹ *Magyarság*, 1933. november 5., 12. p. A cikk szintén megemlíti, hogy Vendel János foglalkozott a gyermekekkel.

¹⁹⁰ *Budapesti Közlöny*, 1935. november 16., 1. p.

rodostói Rákóczi Múzeumhoz szerveztek rendszeres látogatásokat. Emellett a Rákóczi emigrációra vonatkozó képeket és ereklyéket is őriztek, illetve a korábbi elnök, Gróf Széchenyi Ödön feriköji sírját is minden évben megkoszorúzták.¹⁹¹ Az egyesület 1938-ban Kriszt tiszteletbeli elnökön keresztül kifejezte óhaját a Magyarok Világszövetségéhez történő csatlakozáshoz is.¹⁹² Sőt, bár valószínűleg a szám túlzó lehet, 1939-ben Gladusocszky Ferenc titkár már 1000 fős taglétszámról, illetve moziateremről és énekkarról tett említést, ami mellett könyvtár is működött.¹⁹³ Ekkoriban Barkóczy konzul volt az, aki a kormányzat nevében segítette az egyesület működését.¹⁹⁴

7. kép

A Luxemburg Apartman az Isztiklál sugárúton. Az épület első emeleti lakása adott otthont évtizedeken át a Magyar Klubnak

Forrás: Beyoğlu 1930. Selahattin Giz'in Fotoğraflarıyla 1930'larda Beyoğlu. İstanbul, (é.n.), 69. p.

Ürményházi Attila visszaemlékezései szerint az egyszerűen csak Magyar Klubnak nevezett épületben valóban aktív közösségi élet folyt az 1930–1940-es években: „A Magyar Egyesület, illetve közismert nevén a »Magyar Klub« helyisége egy elegáns, múlt századi hatalmas épület első emeletén volt. A nagy épület Isztambul központjában a »Beyoğlu« negyed Istiklál Caddesi főútfára nézett. Az európaiak által Perának hívták, az akkori időben elit negyed, elegáns áruházaival és mozijaival igenis nagyon európaias, az utcafronti bejárat csilláraival, antik liftjével, széles márványos lépcsőházával igen elegáns volt.

¹⁹¹ *Magyar Lapok*, 1937. június 13., 15. p.

¹⁹² *Magyarország*, 1938. augusztus 17., 2. p.

¹⁹³ *Magyar Élet*, 1939. szeptember 8., 4. p., illetve *A Turán*, 1939/6., 122. p.

¹⁹⁴ Barkóczy 1935. augusztus 1-jén állt munkába és 1941-ig teljesített szolgálatot Isztambulban. L.: KÖVECSI-OLÁH: *i.m.*, 139. p.

Az épület bejárata mellett volt a híres és szintén elegáns Baylan cukrászda, ahol Isztambul legfinomabb profiterolja (a somlói galuskához hasonló édes-ség) készült.¹⁹⁵ A klub egy nagy és egy közepes méretű teremből állt. Bennük széles asztalok, kárpitozott székek voltak. A nagy ablakok mindegyikét báronyból készült függönyök takarták. A nagyobb terem egyik végén színpad és e célnak megfelelően pompás színházi függöny is volt. A terem másik végén, az események helyszínén jól észrevehetően, magas talapzaton Rákóczi szobra volt látható. Az egyesületnek volt egy lehangolt kis zongorája, egy jó műszaki adottságokkal rendelkező rádiója lemezejátszóval egybeépítve, és egy erősen használt pingpong asztala. Működött egy mintegy 250–300 könyvből álló kölcsönző könyvtár is. A magyarok kedvenc szórakozása a sakkozás volt. Kis iroda és egy jól felszerelt konyha is volt a klubban, amely egyes rendezvények esetén a büfé szerepét töltötte be. A gondnok házaspár jóvoltából ebben vacsorák is készültek, amely jó szolgálatot tett a nőtlen klubtagoknak. Az egyesület eseménynaptárában a legfontosabb rendezvények voltak: a nemzeti ünnep március 15-én, a Szent István ünnep augusztus 20-án és decemberben a karácsonyi ünnepek. Rendszeres volt októberben a szüreti, szilveszterkor pedig az újévi bál. Ilyenkor a rendezőség zenészeket, pincéreket és ruhatárosokat alkalmazott. A konyha ezeken a rendezvényeken méhkap-tárhoz volt hasonló. Márciusban álarcosbálok, szombatoként teadélutánok voltak, rendszeresen tartottak filmbemutatókat is.”¹⁹⁶ Ürményházi József feleségének vezetésével emellett versmondó estek, népi táncbemutatók, kamara koncertek, karácsonykor pedig Betlehemezés is a programok része volt. Sőt, a gyermekek számára éveken át balett iskola is működött a klubban Sebő Magdolna vezetésével. Ürményházi riportjában név szerint is megemlékezett az akkori magyar kolónia kiemelkedő személyiségeiről, így többek között az elnökök közül Szamecz Miklós építészmérnökről, Katona Dénesről, Lukácskó Pálról, Hampel és Fazekas urakról. Szintén eljártak a klubba a Törökországba menekült magyar professzorok, így Péterfi Tibor hisztológus (szövettan kutató), Schwartz Fülöp radiológus és Schwartz András Bertalan magánjog professzor.¹⁹⁷ A családok közül a Krausz, Köpe, Gúth, Princz, Zombori, Szászy, Lukácskó, Lévai, Révai, Kardos, Köves, Perényi, Szatmári, Branauer neveket tudta felidézni, illetve személy szerint Lukácskó Vilmost, Halada Kázmért, Mauthner Lászlót, Szászy Albertet, Boronkay Tamást, Hadi Sándort, Refet Gercseket, illetve Köpe Károlyt és Sándort.¹⁹⁸

¹⁹⁵ A Baylan cukrászda valóban néhány háztömbbel odébb működött ekkoriban.

¹⁹⁶ ÜRMÉNYHÁZI: *i.m.*, 12. p.

¹⁹⁷ Schwarz András Bertalan jogász professzor 1934-ben érkezett Isztambulba, ahol később hosszú éveken át oktatott az Isztambul Egyetem Jogi Karán. Nevét az egyetem egyik előadója is őrzi. HAMZA Gábor: Emlékezés Schwarz András Bertalanra, *Magyar Tudomány*, 2016/6., 730–735. p.

¹⁹⁸ A fent felsorolt tagok foglalkozására vonatkozóan az alábbi információk állnak rendelkezésünkre: „Ungvári professzor zongoratanár, Waldinger úr építészmester és szakoktató, Zombori úr üvegtechnikus, Gergely úr bútorgyáros, Gúth István precízi-

8. kép

Március 15-i ünnepség a Magyar Klubban. Ürményházy Attila fényképe

Forrás: <<https://turkinfo.hu/guncel-tr/portreler/istanbullu-bir-macar-ailenin-hatirati-attila-urmenyhazi/>> (letöltve: 2021. 05. 11.).

Az Ankarai Magyarok Egyesülete

Korábban már utaltunk rá, hogy az isztambuli egyesület alapszabályában rögzítettek szerint lehetőség volt fiókéntézmények alapítására is. Ennek mentén Tahy követ egy feljegyzése szerint 1925 júliusában az akkor még Isztambulban székelő követség épületében Vondra Béla,¹⁹⁹ illetve Bacsó és Móré főmérnökök, Tüköry mérnök (nejével együtt), Horváth főmérnök, a török Relah cégnél dolgozó Tarnay, Grün és Kocsis mérnökök és mások jelenlétében szóban megalakult az egyesület ankarai tagintézménye.²⁰⁰ A nem hivatalos működés megkezdésére utal, hogy ugyanezen év novemberében az ankarai

ós műszeres-műhely tulajdonos, Ficsek Károly hazánkban aranykoszorús öntőmester volt, Kajzer úr autóbuzskarosszéria-lakatos, Szamecz úr építésmérnök, Krausz Béla férfiszabó, Katona Dénes európai nagy cégek képviselője, Széll asszony panzió tulajdonos, Kohári Károly iparművész, Halada úr mérnök, a Boronkay urak egyike egy magyaros étterem, másika pedig egy nagy vasmű tulajdonosa volt. Emlékszem még a salgótarjáni származású Ferencz József textiltechnikusra, Lászlóné női divatkalaposra”, ÜRMÉNYHÁZY, *i. m.*, 12. p.

¹⁹⁹ Vondra Béla mérnök, 1911–1918 között az Oszmán Közmunkaügyi Minisztérium ellenőrző osztálymérnöke, 1924–1934 között vízépítési igazgató.

²⁰⁰ MNL K 79 73. cs. 1928-1935 17/3 tétel. A M. Kir. Követség 254, A kig. számú, Pro domo címmel ellátott feljegyzése, 1925. július 12.

magyarok és a Magyarországon végzett, majd Ankarába hazatért törökök közösen kérték Tahy követőtől egy ankarai magyar könyvtár felállítását.²⁰¹

A dolog érdekessége az, hogy a feljegyzések ellenére az ankarai tagintézmény megalakulására a levéltári források alapján hivatalosan csak 1928-ban került sor. Az ekkor már néhány havonta az új fővárosba átutazó Tahy jelenlétében, valószínűleg az átmeneti ankarai kirendeltség épületében, a korelnök Vondra bej vezetésével 1928. március 12-én került sor az alakulóülésre.²⁰² Az alelnöki pozícióra Hess Kálmánt jelölték, míg választmányi tagok a források alapján a következők lettek: Tóth Mihály, Kostyál Emil, Gross József, Eszes László, Vas Titusz, Kelemen Lajos, Opavszki Mátyás, Rihacsek Henrik, Löwinger mérnök, Ormos Imre, Somogyi, Fischer László, Izsó Ferenc, Majoros Nándor, Somogyi József, Lerik Péter és Hudi István. Érdekes, hogy a felsoroltak között az elnökön kívül senki sem vett részt a korábbi isztambuli ülésen, melynek oka minden bizonnyal abban keresendő, hogy sokan visszatértek Magyarországra, mások pedig Ankarán kívül dolgoztak ekkoriban. Mindenesetre a tagoktól összesen 145 török lírát gyűjtve az ankarai egyesület pénzügyi alapját is megteremtették. Mindehhez június 11-én a követség további 700 lírát ajánlott fel, melyből 400 lírát az egyesület kezdeti szükséges kiadásaira, a további összeget pedig havi 50 lírás támogatásként az év végéig előre rendezve fizették ki. Az egyesület alapszabálya megegyezett az isztambuliéval, azon csak a város nevét cserélték ki.²⁰³

Hogy Vondra bej már az ankarai egyesület hivatalos megalakulása előtt is aktív volt bizonyítja, hogy 1926 során egy jótékonyági estélyt szervezett Ankarában, melyen gyűjtést tartottak egy Atatürk szobor költségeire. A művet Rápolthy Lajos művész készített volna el és az esten a *Turán* híradása szerint többek között Répássy Miklós ankarai kirendeltség vezető, Bacsó András, Tóttössy Géza, Halász Ferenc és Nemeskuthi Szabó Gyula főmérnökök, Gálffy Béla repülő kapitány, illetve Tarnai főmérnök vett részt.²⁰⁴

²⁰¹ DURAN, Alev: Türk Macar Kültürel İlişkileri Bağlamında Macaristan'da Eğitim Alan Türkler Üzerine Bir Değerlendirme, In: *Türk Macar İlişkileri İzinde 20 Yıl. Prof. Dr. Melek Çolak Armağanı*, Der.: NAMAL, Yüzel, Kitabevi, İstanbul, 2020, 295. p.

²⁰² Egyes feltételezések szerint az ankarai Isztiklál sugárút mentén épített kertes villák közül bérelhette az egyiket 1925 után a magyar követség, ami átmeneti otthonául szolgált az akkor még Isztambulban székelő követnek. L.: *Solfasol, Ankará'nin Gayriresmi Gazetesi*, Temmuz, 2020, 37–39. p. A követség végül 1932-ben költözött be ankarai új otthonába, illetve a rezidenciára. Bár ezt az egykori követségi épületet a magyar állam 1997-ben eladta, a rezidencia még mindig a magyar nagykövetség lakhelyeül szolgál.

²⁰³ Ugyanakkor egy 1926-os újságcikkben már Hungária Törökországi Magyar Egyesületeket említene, ami utalhat arra is, hogy nem hivatalosan ugyan, de már mindkét szervezet működött ekkor. *Pesti Hírlap*, 1926. április 2., 17. p.

²⁰⁴ *Turán*, 1926/1–2., 57. p. Haszan Dzsemil Dzsembel visszaemlékezése szerint Atatürknek nem tetszett a magyar művész szobra, így később a nagy állami megrendeléseket az osztrák Krippel kapta meg.

Bár az ankarai egyesülettel kapcsolatban még az isztambulinál is kevesebb információ áll rendelkezésünkre, a magyar mérnökök és szakértők 1930-as évek második felében történő törökországi meghívása értelemszerűen első-sorban az új fővárosban és környékén csapódott le, így a Tahyt váltó Arnóthy-Jungerth Mihály követ ismerkedő estjén közel 300 hazánkfia vett részt.²⁰⁵ A későbbi évekből szóló híradások is 200-300 vendégről számoltak be, de az ankarai magyar kolónia közös programjai jórészt kimerültek Horthy Miklós kormányzó név- és születésnapjának, március 15-nek, augusztus 20-nak és a karácsonyi ünnepkörnek a közös, követségi fogadás keretében történő megünneplésében. Az egyesület fenntartására a követség – az isztambuliéhoz hasonlóan – 50 lírát adott havonta.

A második világháború alatti és utáni évek

Mint az élet minden területére, a második világháború természetesen az isztambuli (és az ankarai) egyesület működésére is nagy hatással volt. Bár Törökország kimaradt a háború okozta pusztításból és 1940-ben az egyesület még gyűjtést szervezett a magyarországi árvízkárosultak javára, az 1942-ben bevezetett, főleg a nem muszlim lakosságot sújtó vagyonadó miatt a tagok szinte lehetetlen helyzetbe kerültek. Ezért Kövess Lothár²⁰⁶ isztambuli elnök 1943-ban Vörnle János követtől kért segítséget. „A vagyondezma által sújtott emberek nem tudnak tagdíjat fizetni, viszont a segélyre szorulóknak száma nagyobb lett és az általános költség a régi kiadások többszörösét éri el.” – írta.²⁰⁷ A szegényeknek melegezőként is szolgáló egyesületi székhely fűtésére felvett hitel kiegyenlítésére Vörnle 100 líra gyorssegélyben részesítette az akkor már Sztambuli Magyar Állampolgárok Jótékonyági Egyesülete (*İstanbul Macar*

²⁰⁵ MOL, Sajtó Levéltár, MTI „könyomatos” hírek, 1934. március 13.

²⁰⁶ Kövess Lothár a Magyar Királyi Folyam- és Tengerhajózási Rt. isztambuli kiküldöttje, később a Socony Vacuum Oil Company (későbbi nevén Mobil) munkatársa volt. Aktív szerepet játszott a második világháború során a magyar és az angol titkosszolgálatok közötti isztambuli titkos tárgyalásokban. DÁVID Ferenc – OLÁH Péter: Törökország és a kaukázusi régió szerepe a 40-es évek magyar külpolitikájában, *Szakmai Szemle. A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat kiadványa*, 2012/3–4., 183–193. p., illetve FENYVESI, Charles: Official Enemies, Secret Allies. Part II., *Hungarian Review*, 2011/6, <http://www.hungarianreview.com/article/official_enemies_secret_allies_part_ii> (letöltve: 2021. 01. 03.). Kövess 1976. június 1-jén hunyt el Isztambulban. *Milliyet*, 1976. június 2.

²⁰⁷ MNL K 79 47. cs. 1943 általános iratok. Kövess Lothár egyesületi elnök levele Dr. Vörnle János rendkívüli követ és meghatalmazott miniszternek, 1943. november 30. Az adó hivatalosan az elszálló infláció és az ügyeskedők ellen került bevezetésre, gyakorlatban azonban a görög, örmény és zsidó kereskedők ellen szólt, akik 20-szoros adót voltak kénytelenek megfizetni teljesen azonos vállalkozást végző muszlim honfitársaikhoz képest. Részletesebben L.: AKTAR, Ayhan: *Varlık Vergisi ve 'Türkleştirme' Politikaları*, İletişim, İstanbul, 2000.

Tebaası Cemiyeti Hayriyesi) néven működő szervezetet.²⁰⁸ Hogy a névváltoztatásra pontosan mikor került sor, nem tudjuk, de feltételezhető, hogy valamikor az 1930-as években. 1943 elején ugyanakkor a magyar külügyminisztert ifj. Fehér Géza régész-turkológus jelentése alapján már arról tájékoztatták, hogy az egyesületnek nincs megfelelő helyszíne.²⁰⁹ Bár elképzelhető, hogy a bevezetett vagyonadó miatt ideiglenesen nehézségek adódtak a klubhelyiség bérletével kapcsolatosan, legjobb tudásunk szerint az egyesület a későbbi években is az Isztiklál sugárúti épületében székelt.

Az 1943-as év azonban több más okból is érdekes volt a törökországi magyarok számára. A magyar kormányzat egyes nyugatbarát körei azért, hogy az országot a náci szorításából kiszakítsák, a semleges Törökországon keresztül kívántak kapcsolatot létesíteni a nyugati hatalmak titkosszolgálatával.²¹⁰ Ennek élén a korábbi isztambuli főkonzul, a külügyminisztérium és a miniszterelnökség összevont sajtóosztályának vezetője, Ullein-Reviczky Antal állt, aki ezért 1943-ban felélesztette a Magyar–Török Baráti Társaságot is. Ugyanezen okból 1942 őszén Mészáros Gyulát, a korábban a szokol- és frankhamisítási botrányba is belekeveredett turkológust küldte ki Törökországba, hogy megpróbálja ott ellensúlyozni a román propagandát.²¹¹ Ezzel egyidőben Halasi Kun Tibor is kapott kultúrdiplomáciai feladatokat, aki 1943 nyarán vette át Rásonyi László helyét az Ankarai Egyetemen 1936-ban alakított Hungarológiai Intézetben. Feladatai közé tartozott többek között a török közvélemény szimpátiájának elnyerése végett a kütahjai ún. Kossuth-ház esetleges megvételének és az 1918-ban bezárt Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet feltámasztásának előkészítése, illetve magyar irodalmi művek és

²⁰⁸ MNL K 79 47. cs. 1943 általános iratok, Kövess Lothár egyesületi elnök levele Dr. Vörnle János rendkívüli követ és meghatalmazott miniszternek, 1943. november. 30.

²⁰⁹ MNL OL, K 639. Vallás- és Köznevelésiügyi Minisztérium. Magyar-külföldi kulturális kapcsolatok 1. cs. Az isztambuli magyar jótékonyági egyesület helyiségei. Ifj. Fehér Géza jelentése kapcsán. 12701/1943. Eln. C. [osztály]. Budapest, 1943. február 24. „Külügyminiszter Úrnak! „Értesülesem szerint az Istambulban élő, mintegy 350-400, nagyrészt kisiparosból álló magyar kolónia Jótékonyági egyesülete megfelelő helyiséggel nem rendelkezik, így nemzeti és összetartási érzésük ápolása és kulturális igényeik kielégítése a kívánt módon nem történhetik. Miután Nmd ismeretes bölcs álláspontja szerint is a magyar-török kulturális kapcsolatok fejlesztéséhez a megfelelő egyesületi élet hatékonyan hozzájárulhat, tisztelettel felkérem Nagy-dat, méltóztatnék megfontolás tárgyává tenni, vajon nevezett egyesület épen fenti célok érdekében – nem juthatna-e megfelelő helyiséghez. A magam részéről – amennyiben azt költségvetésem lehető teszi – az egyesület kulturális igényeinek kielégítését szívesen támogatnám.”

²¹⁰ KÖVECSI-OLÁH: *i.m.*, 147–148. p.

²¹¹ MNL OL K 653. 18. cs. 8. tétel. Ullein-Reviczky Antal 1281/Res.-3/a./1942. számú bizalmas levele Vörnle János törökországi követnek. Budapest, 1942. október 8. A frankhamisításra L.: ABLONCZY Balázs: Összeesküvés a frank ellen, *Rubicon*, 2005/9., 32–36. p.

magyar filmek törökországi kiadása, bemutatása.²¹² Emellett ugyanezen év tavaszán „magyar tárgyú kultúrfilmek” és magyar könyvek törökországi jótékonyági egyesület részéről történő kijuttatása kapcsán a külügyminisztérium kért segítséget az összevont sajtóosztálytól, melyre Paikert Géza miniszteri tanácsos reagált. Levelében az Alföldre, a magyar lótenyésztésre és a magyar iparra vonatkozó filmek felajánlását és magyar könyvek kijuttatását tudta felajánlani, – bár a filmek ekkor még Németországban voltak –, egyben kérte az egyesület filmvetítőjének pontos típusát is.²¹³ Erre egészen októberig nem kapott választ, melyet szóvá is tett, de az isztambuli jótékonyági egyesületet filmvetítései lehetőségeiről végül az isztambuli főkonzulátus csak Magyarország német megszállása után, 1944 nyarán tudta tájékoztatni a minisztériumot, részben, mert Vendel, a filmvetítő gép tulajdonosa, vonakodott megadni annak adatait.²¹⁴

A háború utáni gazdasági nehézségek mellett Magyarország szovjet megszállása és a kommunista diktatúra kiépülése is természetesen érintette az egyesület életét. Elizabeth (Böksi) Childress, a fent idézett Köpe-család tagja minderre így emlékezett vissza: „Mi voltunk a magyar kolónia (mi „fehér” magyarok voltunk) és a klubhelységünk az Isztiklál sugárúton feküdt, a Gloria cukrászda felett.”²¹⁵ Egy hatalmas lakás volt, benne egy állandó szakáccsal és a feleségével, amely egész nap nyitva állt bárki számára, aki csak be akart ugrani vagy megpihenni, pingpongozni vagy éppen enni. Még színpada is volt.”²¹⁶ Az Ürményházi-féle visszaemlékezésekkel megegyező tartalmú beszámoló szerint a nemzeti ünnepeken Elizabeth testvére, Köpe Sándor mondott Petőfi verseket, illetve ő játszotta el a himnuszt is az ünnepi szentmisék

²¹² MNL OL K 66 570.cs. Vörnle János követ 343/biz./1943-as számú bizalmas jelentése Szinyei Merse Jenő vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Ankara, 1943. szept. 21. A Kossuth ház megvásárlása egy kultúrpolitikai akció lett volna, mellyel a török-magyar kulturális kapcsolatok megerősítését és a török közvélemény szimpátiájának növelését kívánták elérni, azonban ennek lehetséges hatását mind a magyar követ, mind Halasi Kun korlátozotttnak vélte. A jelentések szerint a téma még 1947-ben is napirenden volt, ám erre végül csak 1982-ben került sor.

²¹³ MNL OL K 66 622. cs. 1944. Paiker Géza miniszteri tanácsos 13.122/1943. eln. C. számú levele a Magyar Királyi Külügyminiszternek. Budapest, 1943. ápr. 3. Egy 1941. november 15-i jelentés szerint az egyesület könyvtára 1174 db könyvvvel rendelkezett, melyek nagy része magyar nyelvű regény, kisebbik része történeti munka és szakkönyv volt.

²¹⁴ MNL OL K 66 622. cs. 1944. A Magyar Királyi Főkonzulátus 1182/1944 számú levele. A gép egyébként egy Siemens-Shuckert-féle 16 mm-es amerikai szisztémájú hangosfilm vetítő volt.

²¹⁵ Helyesen: Glória Mozi (*Glorya Sinemasi*). 1914-től *Cine Luxemburg*, 1930-ban *Glorya*, majd 1933-tól *Saray Sinemasi* néven működött. <<https://www.turanakinci.com/portfolio-view/beyoglu-saray-sinemasi/>> (letöltve: 2021. 01. 13.).

²¹⁶ CHILDRESS, Elizabeth: *My Father – Antoine Köpe*, In: FODOR Gábor (ed.): *Between Empires – Beyond Borders. The Late Ottoman Empire and the Early Republican Era Through the Lens of the Köpe Family*, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2020, 205. p.

után. Szintén megemlékezett Vendel páterről is, aki Mudanja környékére és az Uludagra vitte a gyerekeket kirándulni, de jártak vele Magyarországon is, sőt, neki köszönhetően kezdték meg a Köpe-fiúk a kalocsai Jezsuita Gimnáziumban a tanulmányaikat az 1940-es évek elején.²¹⁷

9. kép
Magyar Klub, 1952

Forrás: Antoine Köpe hagyatéka. Elizabeth Childress engedélyével.

1947 és 1956 között az egyesület alapvetően elzárkózott a politikai állásfoglalástól, köszönhetően a színes összetételű tagságnak, de a kommunista főkonzulátustól is távol tartotta magát, mert a tagok féltek a török hatóságok reakciójától.²¹⁸ Ekkoriban Ürményházi becslései szerint nagyjából 400 magyar él-

²¹⁷ Elizabeth Childress levele Fodor Gábornak, 2021. január 12.

²¹⁸ „A magyar klubnak 1948–56-ig politikai jelentősége nem volt, annak ellenére, hogy a vezetőség zöme reakciós beállítottságú, mert ezt részben megakadályozták, a vezetőségben lévő néhány haladóbb gondolkodású személy (Minya, Ürményházi, Kaiser) és a tagság egy része. A magyar klub tevékenysége 1956-ig lényegében arra korlátozódott, hogy az Istanbulban élő magyarokat összefogja. Egy évben mindössze 6-7 összejövetelre került sor, melyek részben családi összejövetelek, délutánok, szüreti multságok formájában valósultak meg. Ezen kívül márc. 15 és augusztus 20-án ünnepi estet rendeztek. A szervezet fő célja, hogy a magyarokat a konzulátustól távol tartsa.” Az idézet a Donáth fedőnéven jelentő Gémesi Ferenc főkonzulátusi, majd nagykövetségi beépített diplomatától származik. L.: Sz. Kovács Éva: Törökországi levelek. Egy diplomata jelentései, 1957–1961, *Betekintő*, 2015/4., 20. p.

hetett Isztambulban, míg további 200-an Törökországban szétszórta. „Nem számított rendkívüli eseménynek, amikor a március 15-i nemzeti ünnepen az Isztambuli Magyar Egyesület helyisége zsúfolásig megtelt. Ezeken az ünnepségeken rendszerint 200–250 személy vett részt.”²¹⁹

A hivatalos körök és a kommunistaellenes magyarok közötti viszály azonban kezdett megmutatkozni, így például Fehér Géza 1947-es, isztambuli kutatásról történő hirtelen hazarendelése oka is abban „az áldatlan helyzetben keresendő, mely az isztambuli magyar kolónia kebelében dül” – írta dr. Váli Ferenc jogász egy jelentésében.²²⁰ A törökországi szakmai utón járó Váli emellett kitért a helyi közösséget sújtó legnagyobb problémákra is: „Az isztambuli magyar kolónia szempontjából komoly hiányként jelentkezik az a tény, hogy a magyar gyermekek rendszeres magyar nyelvű oktatásban nem részesülnek. A múltban ugyan a magyar egyesület részéről történtek kísérletek rendszeres kurzusok megtartására, de megfelelő tanerő hiányában, mely aránylag könnyen pótolható, a szervezethez helyessége is hiányzott, mert a szervezők rendszerint valamely egyéni nagyraagyó szereplési igyekezetből vállalták el ezt a szerepet, melynek terhes részét viszont viselni hajlandók nem voltak. Én ezekről a kérdésekről a kolónia vezető személyeivel tárgyaltam és az uralkodó felfogás az volt, hogy valamely, esetleg a konzulátus által megbízott személynek kellene kézbe venni az ügyet.”²²¹ Hogy ennek fogantatja lett-e, nem tudjuk, mindenesetre a Külügyminisztérium 1952-ben „egyenletesnek” írta le az isztambuli magyar képviselő munkáját a törökországi magyarok körében.²²²

A világháború alatt és után Törökországba menekült magyarok nagy része azonban idővel elhagyta az országot, így az egyesület bázisa folyamatosan csökkent. Jórészt így tett az a több száz magyar is, aki az 1956-os forradalom után érkezett, bár többen örökre a török nagyvárosban telepedtek le. Egyes források szerint összesen 523 disszidens érkezett Törökországba, akik nagyobb része egy éven belül hazatért, kisebb része Argentínába vándorolt ki, míg kb. 50 fő Isztambulban maradt.²²³ A távozók motivációja – a pénztelenségen és a munkalehetőség hiányán túl – leginkább abban keresendő, hogy a török hatóságok nem akartak török állampolgárságot adni a külföldieknek, sőt, még a régóta ott élőknek sem, eközben pedig a kommunista diktatúra elvette mindazok magyar állampolgárságát, akik a külképviseleteken nem jelentkeztek annak fenntartásáért. Emellett a török társadalomban az általános

²¹⁹ ÜRMÉNYHÁZI: *i.m.*, 13. p.

²²⁰ *Dokumentumok Magyarország nemzetközi kulturális kapcsolatainak történetéből (1945–1948)*, Szerk.: GÖNYEI Antal, Új Magyar Központi Levéltár, Budapest, 1988, 477. p.

²²¹ *Uo.*

²²² A kapitalista országokban élő magyarokkal kapcsolatos feladatok. 1952. okt. 9. In: *Iratok a Külügyminisztérium történetéhez, 1951–1984. I.*, Szerk.: IVÁNFY Miklós, Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2020, 47. p.

²²³ SZ. KOVÁCS: *i.m.*, 19. p.

idegenellenesség is növekedőben volt, így a világháborús vagyoadó után 1955. szeptember 5–6. között szervezett rablások és gyilkosságok rázták meg az Isztambul Pera negyedében élő görög-rúm közösséget, de a több napos pogrom értelemszerűen megfélemlített más, ott lakó kisebbséget is.²²⁴

Az 56-os emigránsok érkezése azonban felborította a Magyar Klub körüli status quo-t. A Fazekas Károly vezette egyesület 1956. november 16-án még Vendel páter celebrálásával gyászmisét szervezett a forradalomban elhunytak lelki üdvéért az ájázpasai templomban, félárbocra eresztették a magyar zászlót, valamint üdvözölték, hogy a török kormány 500 magyar menekült befogadásáról döntött.²²⁵ Azonban Gémesi, alias „Donáth” vonatkozó jelentéseiből tudjuk, hogy miután a frissen érkezők Kövess Lothár korábbi elnök, Nagy Béla és Somogyvári Károly vezetésével 1957 márciusában megalapították a Magyar Szabadságharcos Szövetséget, megpróbálták abba beolvasztani a Magyar Klubot, és Szabad Magyarok Egyesülete néven újjászervezni azt. Ez a próbálkozás ugyan „Donáth” szerint sikertelen maradt, azonban Elizabeth Childress ezzel ellentétesen emlékezett vissza az eseményekre: „Folytattuk a megkezdett hagyományokat és édesapám lett a Törökországi Szabad Magyarok Egyesületének elnöke. Semmilyen kapcsolatunk nem volt a konzulátussal, mert ők voltak a vörös magyarok, akik nem voltak velünk. Miután édesapám visszavonult és kivándorolt az Egyesült Állomokba, tevékenységéért köszönő- és elismerő levelet is kapott az ENSZ magyar bizottságától.” – írta.²²⁶ Hogy pontosan melyik állítás az igaz, nem tudjuk, de „Donáth” 1961-ben arról jelentett, hogy 1958-ban Somogyvárit és Vendel pátert kizárták az egyesületből, amellett, hogy mind a Magyar Szabadságharcos Szövetség, mind a Nagy Béla alapította Magyar Egyetemi Diákszövetség, mind a Vendel által életre hívott Katolikus Egyházi Szervezet rövid időn belül feloszlott és megszűnt.²²⁷ „Donáth” még egy csoportosulásról tett említést, mégpedig a Cionista csoportról, akik 1956 végén szintén át akarták venni a Klub vezetését, de ezt szintén megakadályozta a tagság, amit Gémesi a tagok antiszemitizmusával magyarázott. A cionisták között név szerint a Boronkai testvéreket (gyártulajdonos és vendéglős), valamint Fogel Istvánt említette.²²⁸

Badacsonyi György magyar matróz korabeli beszámolója szerint a magyar klubnak még az 1950-es évek végén is 70 tagja volt, s az egyesület továbbra is a Grand Rue de Pera mentén lévő épületben székelt. „A klub egyetlen nagy

²²⁴ A pogrom a ciprusi kérdés fellángolása mellett azért tört ki, mert az előző napon bombamerényletet hajtottak végre Musztafa Kemál Atatürk Thesszalonikiben álló egykori családi háza ellen. Mint később kiderült, a merényletért a török titkosszolgálatok voltak felelősek. Részletesebben L.: GÜVEN, Dilek: *Cumhuriyet Dönemi ve Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, İletişim, İstanbul, 2021⁸.

²²⁵ ÇOLAK, Melek: *1956 Macar İhtilali ve Türkiye*, Nehir Yayınları, İstanbul, 2009, 138–139. p.

²²⁶ CHILDRESS: *i.m.*, 205. p.

²²⁷ SZ. KOVÁCS: *i.m.*, 19–22. p.

²²⁸ Uo., 21. p.

helyiségből áll, benne székek, asztalok, ütött-kopott zongora, két giccses hortobágyi tájkép, egy poros Rákóczi szobor és hetven otthontalan magyar...”²²⁹ A cikk szerint a gondnok ekkor egy „felszabadulás előtt Budapesten seftelő, isztambuli születésű törökméz árus” volt, míg név szerint egy Horváth József, alias Smafu becenevű hamiskártyást említett, akit minden magyar matróz ismert a városban. Bár a beszámoló azt sejteti, hogy a klub még ekkoriban is népszerű találkozóhelye volt a helyi magyarságnak, Ürményházi szerint 1959-ben, míg Elizabeth Childress szerint valamikor 1960-ban, vagy 1961-ben az anyagi és az emberi erőforrások kimerülésével a 110 éves egyesület végleg bezárta kapuit.²³⁰ Az 1961-es dátumot erősíti, hogy „Donáth” 1961 januári jelentésében még arról számolt be, hogy az előző év márciusában az egyesület újraválasztotta a vezetőségét, amibe fele arányban emigránsok is bekerültek (név szerint: alelnökként egy Kálmán nevű mérnök, Merényi vegyész-mérnök és Varga), így ugyanezen évben a főkonzulátus közeledési kísérletét az egyesület hosszú viták után visszautasította.²³¹ A jelentés szerinte az elnökség és a tagság egy része belement volna a kapcsolatfelvételbe, így minden bizonnyal ez a megosztottság vezethetett az egyesület röviddel későbbi feloszlásához vagy megszűnéséhez.

Az egyesület megszűnése azonban nem jelentette a kis számú magyar közösség teljes eltűnését. Egyrészt Vendel atya egészen 1971-ben bekövetkezett haláláig Törökországban maradt és továbbra is szervezte a közösségi programokat. Hadi Sándor özvegye, Szevincs Hadi elbeszélése szerint a megmaradt magyar családok közül többen a Sisli kerület Bomonti sörgyár körüli városrészében, a Kazim Orbaj sugárút egyik házában laktak, másfél-kétszobás bérleményekben. A közösség a már említett ájázipasai templom kertjében tartotta összejöveteleit, mely később a szír katolikus patriarchátus központja lett. Minden bizonnyal Vendelnél kötöttek ki az egykori egyesület több évtizedre (esetleg még régebbre) visszamenő könyvei és papírjai is, hiszen a halála után kilóra eladott dokumentumok az ismert antikváriusnál, Nedret Islinél kötöttek ki, aki Dávid Géza, az ELTE Török Filológiai Tanszék egykori vezetőjének elmesélése szerint 2000 dollárért kínálta azokat eladásra. Az egyes magyar hivatalok felé is jelzett lehetőség azonban visszhang nélkül maradt, így miután Isli jó darabig nem talált vevőt az anyagra, az elmúlt hónapokban szerzett

²²⁹ BADACSONYI György: A jogi kartól Kairóig. A mohamedán város magyar szemmel, *Egyetemi Lapok. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Lapja*, 1959. november 21., 6. p. Ezt megerősíti „Donáth” 1961-es jelentése is, aki szerint: „az egyesületnek 40-50 fizető tagja van, a rendezvényeken általában 100 személy szokott megjelenni. Az egyesület tagdíjak beszédéből, klubhelyiségének bérletként való kiadásából, és egy-egy jómódú tag támogatásából tartja fenn magát, de általában igen szűkös anyagi helyzetben vannak.” Sz. KOVÁCS: *i.m.*, 21. p

²³⁰ Elizabeth Childress levele Fodor Gábornak. 2021. január 12.

²³¹ A főkonzulátus könyveket, filmeket és a *Magyar Hírek* című újság megküldését ajánlotta fel.

információink szerint azokat részleteiben eladta, a levéltár és könyvtár pedig idővel szétszóródott. Minden valószínűség szerint ezek közül került ki az a 7 db *Konstantinápolyi magyar könyvtár* felirattal ellátott könyv, illetve több tucat egyéb magyar nyelvű regény, melyeket 2020 során sikerült megvenni az isztambuli Magyar Kulturális Intézet könyvtára számára különféle isztambuli árveréseken. De jutott a könyvtárból Budapestre is, így több fővárosi antikvárium török vonatkozású könyvében lehetett felfedezni a Konstantinápolyi Magyar Egylet pecsétjét.

Az 1850-ben alakult Konstantinápolyi Magyar Egylet hosszabb-rövidebb megszakításokkal ugyan, de 110 éven keresztül képviselte a magyarokat a keleti metropoliszban. Az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharcra indult történet az 1956-os forradalom és szabadságharc után néhány évvel ért véget, kiváló keretbe helyezve ezzel a magyarság intézményes működését Isztambulban. A magyar egyesület története remek leképezése volt a mindenkorai magyar politikai, gazdasági és kulturális életnek, hiszen a 48-as hagyományból kinőtt szervezet fokozatosan vált a Monarchia magyar felének gazdasági és kulturális képviselőjévé, a turanizmus felemelkedésével a keleti magyar imperialisztikus törekvések segítőjévé, de a hirtelen felívelést azonnali összeomlás követte az elvesztett világháború után. Ahogy Magyarország is talpra állt a trianoni traumából, úgy az egyesület is új életet kezdett és az 1920-as évektől egyre nagyobb tagsággal képviselte az Isztambul mellett már az új fővárosban, Ankarában is szép számmal élő magyar vendégmunkásokat. Az újabb vesztes világháború, a Magyarországon fokozatosan kiépülő kommunista rendszer és a két külön blokkba sodródó ország között befagyó kapcsolatok azonban természetesen teljesen lehetetlenné tették minden további kezdeményezést, lassú kimúlásra ítélve ezzel a nagy múltú szervezetet. Az egylet hosszabb-rövidebb ideig olyan személyiségek találkozóhelye, otthona volt, mint Vámbéry Ármin, Gróf Széchenyi Ödön, Szilágyi Dániel, Hegyei Géza, Thaly Kálmán, Karácson Imre vagy Antoine Köpe, de a nemes vagy értelmiségi tagokon kívül az egyszerű szabómester és lovászfű is némi meleg ételre és magyar szóra talált az egyesület épületében. Jelenkorunk kritikája, hogy az egyetemes magyar történelem szerves részévé vált egylettel eddig egyetlen írás sem foglalkozott érdemben, míg az egylet archívuma megvásárlásának lehetősége a 2000-es években a magyar hatóságok teljes érdektelenségével találkozott. Ezen írással igyekszünk tehát részben leróni adósságunkat azon több ezer keletre szakadt honfitársunk előtt, akik sokszor teljes ellenszélben, máskor azonban állami támogatással próbálta képviselni a magyarságot az Oszmán Birodalomban és a modern Törökországban, és segíteni a két ország

immár 150 évre visszanyúló baráti kapcsolatait. Bár a világ azóta jelentősen megváltozott, de a nemes, civil hagyományt – kissé eltérő tartalommal és keretek között –, a magyarországi Magyar-Török Baráti Társaság mellett a Törökországban Ankarában, Isztambulban, Rodostóban és Kodzsaeliben működő török-magyar baráti társaságok viszik tovább.